

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра політології та державного управління**

**УПРАВЛІННЯ МІГРАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ**

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)**

Виконала:

студентка 2 курсу, 606 групи

Кукурудзяк Аліна Валеріївна

Керівник:

кандидат політичних наук,

доцент Гуйтор М. М.

До захисту допущено

на засіданні кафедри політології та державного управління

протокол № _____ від _____ 2024 р.

Зав. кафедрою _____ проф. Круглашов А. М.

Чернівці – 2024

Анотація

Кукурудзяк Аліна Валеріївна. Управління міграційними процесами в Україні в умовах воєнного стану. Кваліфікаційна робота другого (магістерського) рівня за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування, Чернівецький національний університету імені Юрія Федьковича. 2024.

В кваліфікаційному дослідженні здійснений аналіз особливостей управління міграційними процесами в Україні в умовах воєнного стану. Дослідження міграційних процесів як простору діяльності в публічному управлінні, вивчення моделей та методів управління міграційними процесами, характеристика нормативно-правового та інституційного забезпечення державної політики управління міграційними процесами, аналіз особливостей управління міграційними процесами в умовах правового режиму воєнного стану в Україні та визначені стратегічні пріоритети управління міграційними процесами в перспективі повоєнного відновлення України довело, що Україна досягла вагомego прогресу в сфері управління міграційними процесами, зокрема виявляється тенденція налагодження співпраці з ЄС, що своєю чергою сприяє трансформації матриці управління міграціями. Повномасштабне вторгнення рф на територію України, поглиблення міграційної кризи та суттєве скорочення трудового потенціалу держави стали каталізатором для оновлення матриці управління міграційними процесами, вироблення стратегії міграційної безпеки, а також виявили потребу удосконалення інституційної підтримки цих процесів в умовах війни.

Ключові слова: управління міграційними процесами, зовнішня міграція, внутрішня міграція, міграційна політика, правовий режим воєнного стану

Abstract

Kukurudziak Alina Valeriivna. Management of migration processes in Ukraine under martial law. Qualification thesis of the second (master's) level in the specialty

281 Public Management and Administration, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. 2024.

The qualification study analyzed the features of managing migration processes in Ukraine under martial law. The study of migration processes as a space of activity in public administration, the study of models and methods of managing migration processes, the characteristics of the regulatory and institutional support of the state policy of managing migration processes, the analysis of the features of managing migration processes under the legal regime of martial law in Ukraine and the identified strategic priorities of managing migration processes in the perspective of the post-war restoration of Ukraine proved that Ukraine has achieved significant progress in the field of managing migration processes, in particular, a tendency to establish cooperation with the EU is revealed, which in turn contributes to the transformation of the migration management matrix. The full-scale invasion of the Russian Federation into the territory of Ukraine, the deepening of the migration crisis and a significant reduction in the state's labor potential became a catalyst for updating the matrix of migration process management, developing a migration security strategy, and also revealed the need to improve institutional support for these processes in wartime.

Key words: migration process management, external migration, internal migration, migration policy, legal regime of martial law.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Кукурудзяк А. В.

ЗМІСТ

ВСТУП	С. 5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ МІГРАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ	
1.1. Теоретико-методологічні принципи дослідження міграційних процесів, моделей та методів управління міграційними процесами	С. 9
1.2. Джерельна база дослідження	С. 23
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УПРАВЛІННЯ МІГРАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ	
2.1. Нормативно-правове регулювання управління міграційними процесами	С. 27
2.2. Інституційна матриця управління міграційними процесами	С. 36
2.3. Особливості реалізації державної політики управління міграційними процесами в умовах воєнного стану	С. 45
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ МІГРАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	
3.1. Управління внутрішніми міграційними процесами в умовах російсько-української війни	С. 55
3.2. Управління зовнішніми міграційними процесами під час дії правового режиму воєнного стану	С. 65
3.3. Стратегічні пріоритети управління міграційними процесами в перспективі повоєнного відновлення України	С. 73
ВИСНОВКИ	С. 83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	С. 87
ДОДАТКИ	С. 102

ВСТУП

Актуальність теми. Соціально-економічні трансформації та політичні зміни, спричинені російською агресією, актуалізували цілий ряд феноменів і процесів, одним з яких стала інтенсифікація міграції населення. Ще в 2014 році Україна зіткнулась із масовою неконтрольованою вимушеною міграцією населення, спричиненою воєнним втручанням росії на Сході України та Криму, а згодом окупації частини території Донецької області та Луганської області України. В результаті повномасштабного вторгнення рф на територію України в лютому 2022 року кількість вимушених (внутрішніх і зовнішніх) мігрантів значно збільшилася.

В умовах зовнішніх викликів і безпекових загроз міграційні процеси починають виступати невід'ємним складником політичних процесів. Адже, у контексті загострення геополітичної конкуренції, транснаціоналізації політичного міжнародних відносин та переструктурування економічного простору, міграція впливає на як на характер, сутність та форми політичних процесів, так і на політичну систему кожної сучасної національної держави. Таким чином, міграційні процеси опинилися в центрі уваги з огляду на їх значущість та масштаб безпосереднього й опосередкованого впливу на політичне, економічне та соціально-культурне життя.

В умовах російсько-української війни інтенсивність міграційних процесів неперервно зростає, що актуалізує необхідність розробки та модернізації моделі управління цими процесами. В той же час сьогодні так і не вироблено універсального підходу до регулювання міграції, оскільки всі визначені науковцями чинники стримування інтенсифікації та, навпаки, заохочення міграційної динаміки є умовними. Впродовж останніх років міграційні процеси перетворилися на одну з найбільш важливих проблем світової геополітики, яка спрямовує свої зусилля на пошук динамічного балансу між сукупністю ліберальних цінностей, принципами економічної доцільності та зобов'язаннями всередині міжнародної спільноти. В зв'язку з цим міграція стає об'єктом

публічного управління. Означене актуалізує потребу формування моделі управління міграційними процесами, спрямованої на підтримку політичного порядку.

Україна також набуває суб'єктності в сучасних процесах глобального перерозподілу людського потенціалу за допомогою механізму міграції. В зв'язку з євроінтеграційними прагненнями України, проблеми публічного управління міграційними проблемами є невід'ємною компонентою публічного управління в європейському регіоні. Врахування досвіду управління міграційними процесами, в даному контексті та визначення здобутків та орієнтирів в управлінні міграційними процесами в умовах правового режиму воєнного стану є надзвичайно актуальним для Української держави. Лише за таких умов можна забезпечити ефективність управління міграційними процесами в умовах воєнного стану.

На сьогодні проблематика місця і ролі міграції в публічному управлінні перебуває у фокусі уваги багатьох іноземних дослідників. В той же час вітчизняний науковий доробок із проблем управління міграційними процесами носить дотичний характер і стосується насамперед виявлення специфіки та закономірностей впливу міграції на політичну ситуацію в країнах прийому та самого політичного процесу на міграцію. Таким чином, недостатній рівень розробленості у вітчизняній науці державного управління проблеми управління міграційними процесами в умовах воєнного стану обґрунтовує та посилює актуальність розгляду теоретико-методологічних засад дослідження управління міграційними процесами.

Метою дослідження є здійснення аналізу особливостей управління міграційними процесами в Україні в умовах воєнного стану. Для досягнення поставленої мети передбачається вирішення наступних дослідницьких **завдань**:

- охарактеризувати міграційні процеси як простір діяльності в публічному управлінні;
- здійснити аналіз моделей та методів управління міграційними процесами;
- проаналізувати нормативно-правове та інституційне забезпечення

- державної політики управління міграційними процесами;
- дослідити особливості управління міграційними процесами в умовах правового режиму воєнного стану в Україні;
 - визначити стратегічні пріоритети управління міграційними процесами в перспективі повоєнного відновлення України.

Об’єктом дослідження є міграційні процеси в умовах воєнного стану.

Предмет дослідження – управління міграційними процесами в Україні в умовах правового режиму воєнного стану.

Методи дослідження. Досягнення мети дослідження та розв’язання поставлених вище завдань стало можливим завдяки процедурному використанню відповідного методологічного інструментарію, представленого комплексом загальнонаукових і спеціальних методів.

Системний метод дозволив дослідити взаємодію системи публічного управління та міграційних процесів як елементів соціальної системи; виявити міграційну компоненту публічного управління; визначити механізми управління динамікою міграційних хвиль в умовах воєнного стану. *Структурно-функціональний* метод використано для встановлення зв’язків між інституційними складовими системи управління міграційними процесами та їхніми основними функціями. *Критичний дискурс-аналіз* дозволив проаналізувати спроби позиціонування міграції як небезпечного для суспільства явища. Для виявлення особливостей управління міграційними процесами в Україні у контексті європейських векторів регулювання міграційних процесів застосовано *порівняльний метод дослідження* і *метод дослідження аналогій*. Аналіз особливостей нормативно-правового регулювання міграційних процесів в Україні в умовах воєнного стану здійснено з допомогою *документального методу*. *Методи прогнозування* та *екстраполяції* дозволили проаналізувати можливі варіанти розвитку міграційної ситуації в Україні та визначити можливості модернізації управління міграційними процесами.

З групи загальнонаукових методів були використані такі методи: *діалектичний метод* (для встановлення суперечностей, що системно впливають

на міграційні процеси); *метод індукції та дедукції* (для чіткого формування сукупності закономірностей управління міграційними процесами на всіх рівнях управлінської вертикалі); *метод наукової абстракції* (для деталізації локальних особливостей управління міграційними процесами); *метод аналізу та синтезу* (для узагальнення особливостей управління міграційними процесами в умовах воєнного стану); *метод узагальнення* (для узагальнення отриманих результатів); *метод систематизації* (для формування бази даних); *метод групування* (для групування чинників, періодів, показників міграційних процесів); *статистичний метод* (для аналізу даних); *метод формалізації* (для констатації змісту та характеристик динаміки міграційних процесів).

Практичне значення одержаних результатів дослідження визначається його незаперечною актуальністю, а також сукупністю положень, сформульованих як висновки та пропозиції. Робота доповнює концептуальний доробок з питань управління міграційними процесами. Практичне значення дослідження полягає у можливості застосування розробленого понятійно-категоріального апарату в прикладному аналізі управління міграційними процесами як на рівні внутрішньодержавної політики, так і міжнародних відносин. Теоретичні положення дослідження можуть бути використані для аналізу внутрішніх та зовнішніх міграційних процесів як системного явища функціонування глобалізованого світу.

Структура роботи визначається метою, завданнями, об'єктом та предметом дослідження. Вона складається зі вступу, трьох структурованих розділів, висновків, списку використаних джерел, сформованого за алфавітним принципом, і додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ МІГРАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ

1.1. Теоретико-методологічні принципи дослідження міграційних процесів, моделей та методів управління міграційними процесами

Міграції стали важливим чинником економічного та соціального розвитку більшості держав сучасного світу, оскільки на матричному рівні міграція справляє позитивний вплив на якість соціально-економічного розвитку. Разом з тим, якщо міграційні процеси мають некерований характер, то рівень безпеки національних держав та їх громадян, внаслідок таких міграційних процесів, знижується. У сучасних умовах російсько-української війни назріла необхідність аналізу та вдосконалення міграційної політики кожної європейської держави, тому усвідомлення ролі та функцій держави в управлінні кризовими міграційними потоками та визначення адекватних ефективних алгоритмів управління внутрішньою та зовнішньою міграцією є одними із завдань сучасної науки державного управління. Актуальність досліджень у сфері міграції визначається не лише масштабами міграційних процесів, а й структурною та змістовною складністю цих процесів, а також постійною трансформацією міжнародної міграції під впливом сучасних викликів та глобальних соціально-економічних процесів.

Поняття *міграція* вперше як науковий термін з'явилося наприкінці XIX ст. Його автором є англійський дослідник Е. Равенштейн, який у «Законах міграції» представив міграцію як неперервний процес, на який впливають чотири групи чинників різної генези: чинники початкового місця проживання мігранта, чинники стадії переміщення мігранта, чинники місця приїзду мігранта та чинники особистого характеру [122]. Поняття *міграція* характеризує, насамперед, територіальні переміщення людини, пов'язані зі зміною місця їх проживання, місця праці на сезонній, постійній чи тривалій в часі основі. У вузькому значенні дане поняття дуже часто «...ототожнюється з поняттям

переселення» [39, с. 8]. Але, міграція у широкому вимірі є не тільки переселенням, яке супроводжується зміною місця проживання. Воно більш точно демонструє специфіку міграції, але відмінності між вузьким значенням міграції та широким значенням лежить обґрунтуванні пояснень чинників та наслідків міграційних процесів [39, с. 8]. Існуючі визначення змісту поняття міграція в сучасній науці державного управління наведені у Таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Зміст поняття міграція

№	Автор, рік	Визначення поняття міграція
1.	Е. Равенштейн	це безперервний процес, обумовлений взаємодією чотирьох основних груп чинників, що діють: у початковому місці проживання мігранта, на стадії його переміщення, в місці в'їзду, а також чинники особистого характеру
2.	А. Хомра	найбільш широке розуміння – міграції тотожні поняттю «рухливість»; у даному випадку під міграціями населення розуміється його переміщення по території країни, у ширшому значенні слова вони постають як галузевий, територіальний і соціальний перерозподіл населення; широке розуміння – міграції як сукупність механічних, професійних і галузевих переміщень; під міграціями населення у широкому значенні варто розуміти будь-які територіальні переміщення людей, пов'язані зі зміною пункту трудової діяльності та галузі прикладення праці; міграції як будь-які просторові переміщення населення, під якими розуміються відвідання підприємств торгівлі, побутового обслуговування; рух населення, пов'язаний зі зміною місця роботи в межах одного і того ж населеного пункту або з еміграцією
3.	Демографічний енциклопедичний словник	це переміщення людей (мігрантів) через кордони тих чи інших адміністративно-територіальних одиниць зі зміною місця проживання назавжди або на більш менш тривалий час
4.	Л. Рибаківський	будь-яке територіальне переміщення, яке здійснюється між різними населеними пунктами однієї або декількох адміністративно-територіальних одиниць, незалежно від тривалості, регулярності та цільової спрямованості
5.	Географічна енциклопедія України	це переміщення населення, пов'язані зі зміною постійного місця проживання (зон життєдіяльності)
6.	І. Прибиткова	це вид територіального переміщення населення, який завершується зміною постійного місця проживання, що у прямому значенні слова означає переселення
7.	Ю. Римаренко	Переміщення людей (мігрантів) через кордони тих або інших територій зі зміною місця проживання назавжди або на тривалий час
8.	В. Шелюк	це поняття, яке відображає соціально-економічні і демографічні процеси, сукупність переміщень, які

		здійснюються людьми між країнами, регіонами однієї країни, різного виду поселеннями та інші види переміщень
9.	О. Малиновська	територіальні переміщення людей, які пов'язані з перетином певних кордонів: адміністративних чи державних
10.	О. Ровенчак	це перетин адміністративного кордону, добровільний чи примусовий просторовий рух осіб чи груп осіб від місця (країни) виїзду до місця (країни) в'їзду за наявності або без неї законних підстав на певний період часу або назавжди, що може вести за собою зміну постійного місця проживання; цей рух включає в себе еміграцію та імміграцію
11.	Міжнародна організація з міграції	процес переміщення населення через міжнародний кордон або в межах країни; вона охоплює будь-який вид переміщень незалежно від їх тривалості, складу чи причин; міграція включає пересування біженців, переміщених осіб, виселених людей та економічних мігрантів
12.	С. Запалнюк	переміщення осіб через межі адміністративно-територіальних одиниць країни або через кордони країни зі зміною місця постійного проживання людини назавжди чи на визначений мінімальний період часу, або з регулярним поверненням до нього
13.	С. Пугач	це стихійні чи опосередковано керовані переміщення індивідів чи груп людей по території із одного місця у інше із зміною місця проживання назавжди або на більш чи менш тривалий час, які зумовлені низкою факторів (передусім соціально-економічних) та призводять до перерозподілу населення та трудових ресурсів між різними регіонами
14.	Л. Рибаківський	це територіальні переміщення, які являють собою серії подій, локалізованих у просторі та часі, здійснювані тільки між різними населеними пунктами, причому ці переміщення фіксуються тим чи іншим способом
15.	Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО)	це переміщення через кордон політичної або адміністративної одиниці на визначений мінімальний період часу, що включає рух біженців, переміщених осіб, економічних мігрантів тощо

Джерело: [38; 123].

На тлі виняткової важливості та актуальності проблем управління міграціями дослідники цього соціального явища, що набуло глобального характеру, стикаються з серйозними теоретичними та методологічними труднощами. У міграційних дослідженнях виділяють принаймні чотири способи концептуалізації, які суттєво відрізняються за своїми гносеологічними, онтологічними та методологічними основами. Дослідники можуть виходити, по-перше, з теорії міжнародних відносин; по-друге, з теорії соціальної держави; по-третє, з принципів французької школи публічного управління; по-четверте, з

теорії міграційного режиму, що базується на дослідженнях державності [110, р. 305].

Дослідники цього явища, представляючи різні концептуальні підходи, так чи інакше акцентують увагу на трьох моментах: по-перше, на складнощах і суперечностях практик публічного управління міграційними потоками; по-друге, про нормативну та дискурсивну сторони регулювання міграційних процесів; по-третє, про відносини влади і нерівності, що виникають внаслідок міграційних процесів. Більшість західних дослідників наголошують на необхідності міждисциплінарного підходу у міграційних дослідженнях [105, р. 92].

Науковці наголошують, що, наприклад, економічна перспектива не повною мірою пояснює як управляти міграційними процесами. При адаптації понятійної моделі поведінки людини до реальності необхідно враховувати принципову неповноту інформації, що визначає економічну мотивацію міграційної поведінки, а також неекономічні мотивації та різні соціокультурні фактори, що призводять до міграції. Необхідно враховувати інституційно-нормативний аспект дійсності, в якому існують структури, що обмежують міграцію, або, навпаки, спрощують її. Наприклад, фізичні особи не можуть довільно інтерпретувати міграційну політику держави, але саме правові, регулятивні та соціокультурні міграційні режими визначають статус мігранта (легальний чи нелегальний) та багато в чому визначають індивідуальні міграційні рішення.

Особливою темою в пошуках міждисциплінарних засад вивчення управління міграційними процесами є поєднання якісної та кількісної методології. У зв'язку з цим Л. Мюгге зазначає, що фактичні дані, почерпнуті з контент-аналізу засобів масової інформації, є дуже популярними в міграційних дослідженнях, оскільки дозволяють проводити діахронічні та крос-етнічні порівняння, а їх отримання не пов'язане з великими труднощами [120]. Критики попереджають, що цінність таких даних зменшується через їхню вибірковість, описовий характер та упередженість. Однак Л. Мюгге вважає, що дослідження,

засновані на аналізі контенту медіа, можуть бути вдосконалені за рахунок використання змішаних методів для доповнення та перевірки даних, а також для аналізу результатів, отриманих в рамках кількісної та якісної парадигм. Загалом аналіз міграційних студій свідчить, з одного боку, про досить широкий спектр методологічних засад, а з іншого – все більшу увагу до неоінституціонального підходу, на який має сенс звернути особливу увагу.

На відміну від класичного економічного підходу до управління міграційними процесами, для публічного управління характерне трактування зовнішньої міграції як багатогранного соціокультурного явища, за допомогою якого здійснюються зміни в соціальній, культурній та особистісній сфері мігрантів, їх суспільств і спільнот, а також представників і інститутів приймаючих суспільств. Одним з найбільш перспективних міждисциплінарних теоретико-методологічних напрямів, які можуть вплинути на побудову цілісної концепції міжнародної міграції, є неоінституціоналізм. Категорії інститути, практики і структури є універсальними для вивчення зовнішньої міграції. Наприклад, соціокультурно відтворені індивідуальні та колективні дії, що мають відношення до зовнішньої міграції (а також структури сприйняття і дії, що функціонують на індивідуальному і груповому рівнях, на рівні спільнот і навіть на рівні суспільства (мова йде про моральні норми, звичаї і кодекси поведінки, закономірності формування і функціонування соціальних мереж, публічні дискурси щодо зовнішньої міграції і уявлення про потенційні напрямки мігранта), і, наприклад, стійкі комплекси інституційних механізмів публічного управління зовнішньою міграцією (правова база міжурядових угод у сфері зовнішньої міграції, специфічні правила функціонування служб зайнятості, паспортних столів, митниці тощо).

У своїй фундаментальній праці «Чужі серед нас: політична філософія імміграції» Д. Міллер зосереджується на вивченні міграції в контексті функціонування соціальних інститутів [119, р. 106]. Автор прагне сформулювати науково обґрунтовану основу імміграційної політики, орієнтованої на те, що він вважає цінностями, характерними для сучасного політичного стану: моральний

космополітизм, національне самовизначення, справедливість та соціальної інтеграції. На основі цих цінностей він пропонує нормативну базу, в рамках якої політики можуть ухвалювати управлінські рішення у сфері міграції. Д. Міллер обговорює аргументи на користь свободи пересування, з одного боку, і аргументи на користь прийняття одностороннього права держави на обмеження міграції – з іншого. Вивчаючи можливості інтеграції мігрантів у приймаючі громади, Д. Міллер виділяє соціальні, громадянські та культурні шляхи інтеграції та стверджує, що держава може успішно реалізувати інтеграцію мігрантів будь-яким із цих способів, але лише за умови включення іммігрантів на рівних умовах в економічне та політичне життя держави.

Європейські держави, з метою забезпечення своїх національних інтересів, здійснюють регулювання міграційних потоків шляхом створення спеціальних інститутів публічного управління та прийняття, відповідних завданням регулювання міграційних процесів, нормативно-правових актів, тобто створюють систему управління міграціями, яка є основою забезпечення реалізації національної міграційної політики. Зазвичай, міграційна політика розуміється як комплекс заходів, спрямованих на регулювання внутрішніх та зовнішніх міграційних потоків з метою забезпечення національних інтересів держави.

Головним суб'єктом формування та прогнозування наслідків реалізації міграційної політики є держава. Проблема визначення урядових пріоритетів у сфері публічного управління міграцією упродовж найближчих років залишатиметься в центрі уваги українського суспільства та може стати джерелом публічних політичних дебатів на різних рівнях прийняття рішень після завершення російсько-української війни. Експерти ОБСЄ у «Посібнику щодо розробки ефективної політики в галузі трудової міграції в країнах походження і призначення» зазначають, що економічні причини є більшістю міжнародних міграційних процесів та визначаються такими чинниками: по-перше, це чинник приваблюючої дії потреб ринку праці в країнах з високим рівнем доходів; по-

друге, це чинники рівня заробітної плати; по-третє, це сімейні, культурні та історичні зв'язки між державами та громадянами цих держав [24, с. 19].

На сьогодні міграція є одним з достатньо суперечливих явищ в системі публічного управління. Органи публічного управління вказують на позитивні аспекти міграційних процесів, що сприяють прискоренню темпів економічного зростання національної держави: залучення висококваліфікованих мігрантів підвищуватиме продуктивність та конкурентоспроможність приймаючої країни, а бізнес-міграції сприяють створенню нових видів виробництва й відкриттю нових робочих місць. Одночасно мігранти з низьким рівнем кваліфікації, задовольняють попит в робочій силі на виконання тих робіт, що не хочуть виконуватися місцеві. Але, всередині держави завжди є побоювання щодо того, що мігранти можуть витіснити місцевих жителів з локального ринку праці, займаючи найбільш привабливі робочі місця, чи спричиняти збільшення витрат держави на соціальні потреби та виплати.

Переходячи до розгляду питання публічного управління міграційними процесами, слід зазначити, що на думку О. Малиновської, публічне управління у сфері міграції полягає у правоохоронній діяльності відповідних органів, спрямованій на врегулювання міграційних процесів шляхом надання державних послуг, здійснення міграційного контролю та притягнення до відповідальності порушників міграційного законодавства. Разом з тим, ці автори вважають, що управління міграцією складається з публічного регулювання міграційних процесів і публічного управління переміщенням населення [32]. Даючи визначення публічного адміністрування міграційних процесів, автори включають такі поняття, як державне регулювання і публічне управління в сфері міграції. Р. Джексон вводить у науковий обіг синтезовану наукову категорію публічного управління «... у сфері міграції (міграційна адміністрація)», яка, на його думку, на відміну від категорії *державного управління у сфері міграції*, має більш широке значення. Розглядаючи категорію *міграційне адміністрування* як її організаційно-правові елементи, що потребують розвитку, автор розрізняє

пряме (директивне) публічне управління міграційними процесами та непряме державне регулювання міграції [114].

Слід зазначити, що введення нових категорій публічне адміністрування та публічне управління не внесло нового змісту в розуміння реалізації діяльності публічної адміністрації, її організації та адміністративно-правового регулювання міграційних процесів. Крім того, використання нових категорій у науковому обігу породило дискусію, яка не має наукової перспективи вже протягом багатьох років. Хорошим прикладом у цьому сенсі є розуміння публічного управління у сфері міграції та міграційного адміністрування Д. Міллером, які фактично визначають сутність цього явища як поєднання прямого (директивного) державного управління та непрямого публічного регулювання. Разом з тим, незрозуміло, чому автори розуміють публічне управління як безпосередній (директивний) вплив на об'єкт управління, а непрямий державно-владний вплив віднесено не до управління, а до державного регулювання. Державне регулювання в будь-якому аспекті його розуміння завжди визначалося як вплив на певний об'єкт з метою досягнення заданих параметрів управління [119]. На цю обставину звертає увагу і Е. Райнштейн [129; 130].

Публічне управління найчастіше трактувалося як владний вплив державних органів на об'єкт управління, а регулювання визначалося як функція публічного управління. Як представник широкого підходу до розуміння публічного управління М. Логвінова визначає функцію регулювання як діяльність зі створення та впровадження соціальних норм, діяльність впливу на соціальну знання і поведінка керованого об'єкта [31]. У цьому сенсі державне регулювання як елемент публічного управління навряд чи можна визнавати як вид адміністративної діяльності щодо забезпечення міграційних процесів, а також реалізації міграційної політики держави [35].

Виокремимо три основні підходи до визначення сутності впливу держави на міграційні процеси та міграційні відносини, що виникають у їх рамках. Перший підхід можна визначити як доктринальний, що полягає в публічному управлінні міграційними процесами і вирішенні проблем, здійсненні органами

виконавчої влади функцій по досягненню цілей, визначених в актах стратегічного планування і формулювання державної міграційної політики.

Другий підхід ґрунтується на розумінні публічного управління у сфері міграції, де «публічне управління – це управління соціальним явищем, в межах якого здійснюються міграційні процеси» [41]. В рамках цього підходу міграційне адміністрування розглядається як територіальна мобільність населення, пов'язана зі зміною місця проживання. Інші види територіальної мобільності осіб, пов'язані зі зміною місця перебування, вимагають міграційного адміністрування шляхом здійснення дозвільних та (або) реєстраційних заходів державного контролю [45, с. 118].

Третій підхід полягає у визначенні сутності впливу держави на міграційні процеси шляхом визначення його як адміністративної та управлінської діяльності органів державної влади і уповноважених у сфері міграції населення [103].

Слід зазначити, що перший і третій підходи характеризуються суттєвою схожістю, що виражається у вузькому і широкому трактуванні публічного управління міграційними процесами. Другий підхід, який досліджує публічне управління у сфері міграції, на нашу думку, не вносить нічого нового в сутність процесу державно-владного та виконавчо-адміністративного впливу на міграційні процеси.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що публічне управління та публічне адміністрування у сфері міграції населення, а саме зовнішня виконавча та адміністративна діяльність уповноважених органів державної влади та інших суб'єктів, наділених повноваженнями у сфері міграції, є взаємодоповнюючими процесами. Вони спрямовані на реалізацію функцій, спрямованих на досягнення міграційних цілей держави, визначених у міграційному законодавстві та актах стратегічного планування у сфері міграції та інших сферах і галузях діяльності державної влади (економічної, соціально-демографічної, міжетнічної, забезпечення державної та громадської безпеки).

При вивченні проблем впливу публічного управління на міграційні процеси найбільш значущим є конкретизація об'єкта публічно-адміністративного впливу на це явище: дії (поведінки) мігранта і створюваних ним типів міграційних потоків. Сукупність типів міграційних потоків утворює об'єкт міжгалузевої (координаційної) сфери публічного управління міграцією населення. Ця наукова ідея є новою для теорії публічного управління, вона дозволить проводити дослідження з проблем цілей, завдань, функцій та методів публічного управління міграцією населення, формування правових інструментів, що регулюють міграційні відносини та створюють правові передумови реалізації державної міграційної політики та формування міграційних систем.

Міграційна система держави утворюється підсистемами, оформленими в певній ієрархії та пов'язується з міграційними системами інших держав через взаємопроникні міграційні потоки (Малюнок 1.1).

Малюнок 1.1. Внутрішня ієрархія міграційної системи

Дані Малюнку 1.1. відображають співвідношення та взаємозалежності між ієрархічними рівнями міграційної системи: мегарівня – глобальної світової міграційної системи; макрорівня – національної (загальнодержавної) міграційної системи; мезорівня – регіональної міграційної системи; мікрорівня – субрегіональної (обласної) міграційної системи; локального рівня – міграційної системи громади. В кожній з означених міграційних систем еволюційно формуються характерні тільки для них системи управління міграційними процесами.

На сучасному порядку денному міграційних досліджень особливе місце займає проблема формування глобального управління міграцією з акцентом на міграційній політиці та політиці розвитку. У зв'язку з цим підхід до міграції, заснований на правах людини, був маргіналізований, але включення міграції до Цілей сталого розвитку може сприяти захисту прав мігрантів, оскільки деякі з них посиляються на універсальні інструменти з прав людини, соціальний захист та дотримання Програми гідної праці МОП. Однак це стане можливим лише за умови сприяння залученню впливових державних та недержавних акторів до процесу моніторингу виконання зазначених цілей [116, р. 772].

З формальних позицій міграційний процес є зафіксованою у просторі та часі серією міграційних подій, а з неформальних – сукупністю переселень. В сукупності визначається можливість фіксації *вибуття – прибуття* кожного мігранта на рівні трьох стадій: підготовча, основна та завершальна: «Під елементом міграційного процесу слід розуміти зміну станів мігранта, місць проживання, прикладання праці і одержання послуг, зумовлену внутрішніми суперечностями розвитку суспільної системи, соціуму» [39, с. 11]. Сформовані в науці державного управління визначення поняття *міграційний процес* ми навели на Малюнку 1.2 [39, с. 11, 114, 122].

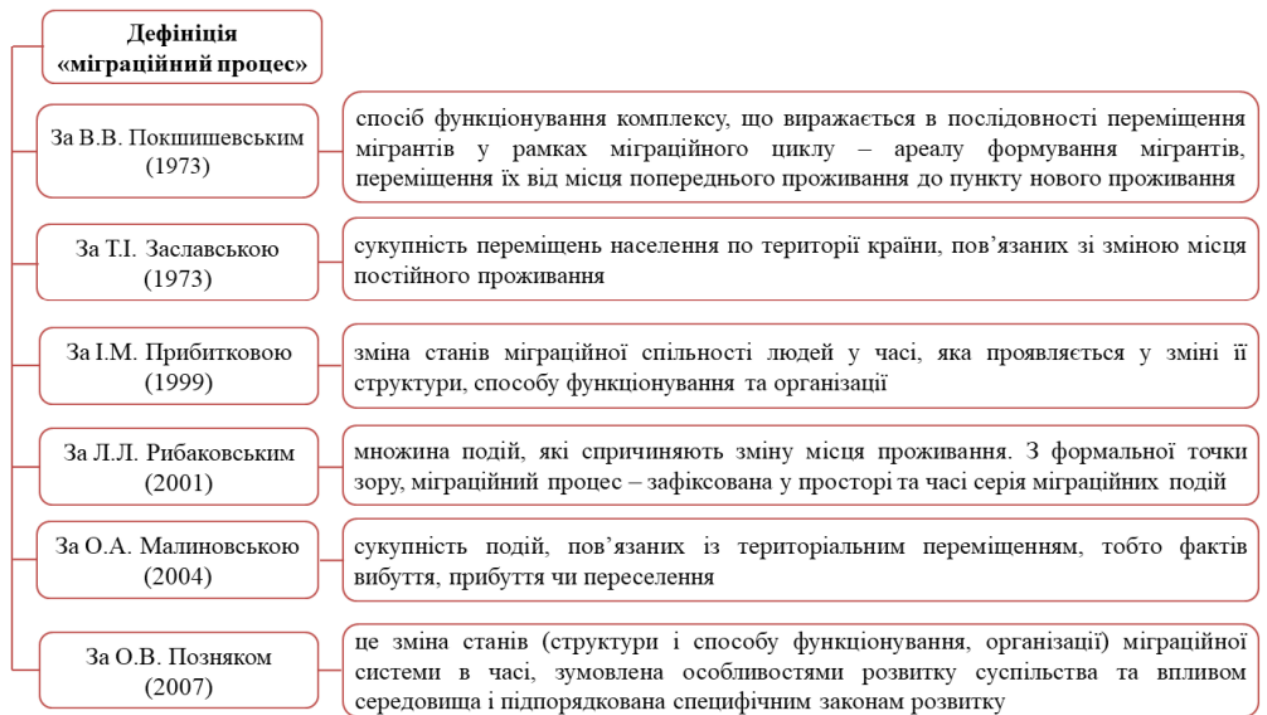
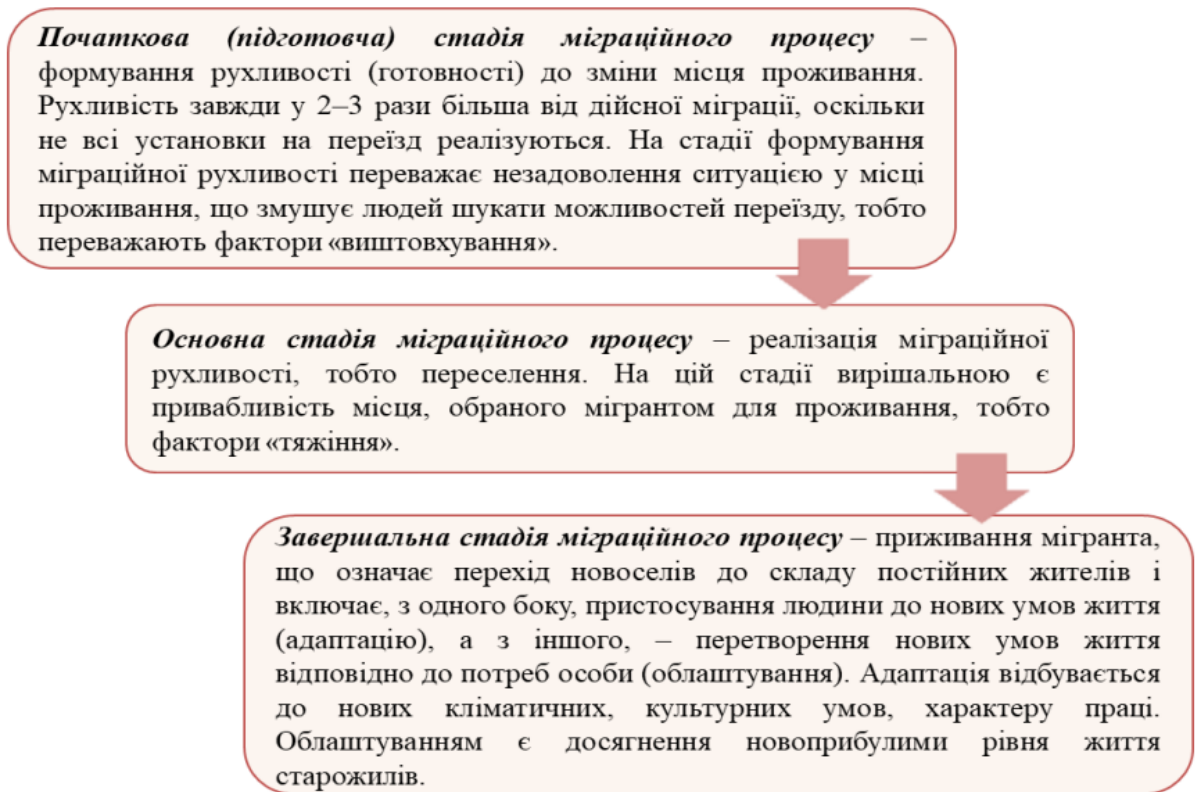

Рисунок 1.2. Визначення поняття *міграційний процес*

Уточнення поняття *міграційний процес* як концептуального положення даної роботи може мати таке формулювання: «Міграційний процес – сукупність просторово-часових переміщень населення, які супроводжуються перетинанням державного кордону або меж адміністративно-територіальних одиниць країни, що призводить до зміни структури, способу функціонування, організації міграційної системи у просторово-часовому континуумі» [31, с. 210]. В даному контексті К. Шиманська зауважує, що міграційний у своєму розвитку процес проходить і стадії: так званої потенційної міграції, безпосереднього акту міграції, наслідки міграції процесів (Малюнок 1.3) [101, с. 234–237].

Малюнок1.3. Стадії міграційного процесу

Публічне управління міграцією ґрунтується на певних принципах:

- Принцип вибірковості має проявлятися в тому, що держава, регулюючи міграційні потоки, повинна орієнтуватися на ті навички, яких не вистачає в країні, спрямовуючи в це русло вхідні потоки мігрантів;
- Принцип соціальної справедливості розкривається через реалізацію всіх прав мігрантів, які не є громадянами держави, але є членами приймаючого суспільства.
- Принцип громадянської рівності полягає в забезпеченні всіх прав і законних інтересів громадян незалежно від часу і способу отримання громадянства, незалежно від території проживання;
- Принцип безпеки визначений потребою в національній безпеці держави, яка реалізує міграційну політику.

- Принцип обґрунтованості вказує на необхідність реалізації міграційної політики, виробленої на основі наукових досліджень та експертного знання [120].

Значна частина досліджень міграції зосереджена на міграційних режимах публічного управління в сфері міграції. А. Буше і Дж. Гест здійснили критичний аналіз існуючої системи класифікації міграційних режимів [106, р. 185]. Вони визначають три ключові обмеження сучасного класифікаційного підходу. По-перше, існуючі класифікації в основному орієнтовані на держави зі стабільно функціонуючими та сталими системами публічного управління. По-друге, існуючі класифікації оперують розпливчастими або недостатньо визначеними показниками. По-третє, існуючі класифікації ускладнюються тим, що управлінські режими прийому, національності та регулювання розглядаються незалежно один від одного, ігноруючи можливу інтеграцію мігрантів [106, р. 186].

На даний час регулювання міжнародних міграційних процесів пов'язане з діяльністю різних суб'єктів, як державних, так і недержавних, що вимагає глибокого аналізу ефективності їх взаємодії в процесі управління міграціями. М. Рімсдейк та його колеги відзначають прогалини в управлінні міграцією, серед яких виділяють нормативні прогалини, зокрема, нератифікацію багатьма державами Конвенції про статус біженців 1951 року, що створює низку проблем, пов'язаних з питанням повернення мігрантів до країн їхнього походження [126, р. 10]. Ще одна проблема управління пов'язана з конкуренцією між організаціями, що може перешкоджати співпраці з питань, пов'язаних з міграцією. Наприклад, надання гуманітарної та практичної допомоги шукачам притулку та біженцям, прикладом чого є різноманітні мандати Управління Верховного комісара ООН у справах біженців та Міжнародної організації з міграції. Тепер, коли МОМ стала афілійованою з ООН, вона має місце за столом переговорів, але залишається відкритим питання, наскільки це покращить управління міжнародною міграцією. Крім того, через відсутність єдиної архітектури управління різні приватні та добровільні суб'єкти створили простір

впливу в управлінні міграцією. Серед учасників – міжнародні організації, некомерційні організації, місцеві органи влади, місцеві організації, юристи, постачальники технологій та приватні компанії. Хоч це і нові «актори», але їх ролі можуть стати більш помітними та впливовими і ми можемо побачити нові агрегації суб'єктів міграції. Складна мережа інституцій та акторів вимагає співпраці, але протилежні цілі та мандати можуть перешкоджати цим зусиллям [126, р. 12].

Вивчення публічного управління міграційними процесами є складним і динамічним, що визначається самою сутністю міграції. Методологічні проблеми залишаються і активно обговорюються в цій сфері, і все більше дослідників використовують неоінституціональний підхід як найбільш перспективний. Зміна проблемного поля у цій сфері пов'язана з глобальними соціально-економічними та політичними викликами, російсько-українською війною, пандемією та іншими факторами. Останніми роками ми спостерігаємо зміну масштабів міграції, її структури, в тому числі гендерної; інституційні зміни в управлінні міграцією, як на глобальному, так і на регіональному рівнях. Всі ці процеси знаходять своє відображення в тематиці вивчення управління міграційними процесами та державної міграційної політики. Міграційні процеси є дуже динамічними, що актуалізує науковий порядок денний щодо досліджень у сфері міграції.

1.2. Джерельна база дослідження

Здійснення аналізу теоретико-методологічних засад дослідження управління міграційними процесами крізь призму характеристики міграційних процесів як простору діяльності в публічному управлінні та розгляду моделей і методів публічного управління міграційними процесами потребувало використання різноманітних джерел.

Так як міграція є комплексним явищем, що пов'язане як із соціально-економічними, так і з демографічними процесами, дослідження міграційних процесів потребує застосування міждисциплінарного підходу. Теоретико-

методологічною основою дослідження слугували наукові праці зарубіжних і вітчизняних дослідників у галузі політичної науки, демографії, соціології, економіки та науки державного управління. Зокрема у зарубіжній науці проблематика міграційних процесів знайшла своє відображення у розвідках Б. Андерсона, Ф. Пошель та М. Рус [103], М. Боммес і Е. Моравської [105], А. Буше та Дж. Гест [106], К. Говат [110], Е. Лі [115], Б. Лікіч-Брборич [116], Д. Массея [118], Д. Міллера [119], Л. Мюгге [120], П. Орчард [123], Е. Равенштейна [12; 130], Дж. Раггі [131], С. Седмана [133] та інших.

Перші спроби пошуку міграційних закономірностей були зроблені англійським вченим Е. Равенштейном, який ще наприкінці XIX століття сформулював одинадцять всесвітньовідомих загальних законів []. Доречно зазначити, що більшість із цих законів не втратили своє актуальності станом на сьогодні. Аналізу причин міграційних процесів присвячені дослідження Е. Лі [115]. Згідно з теорією міграційних мереж Д. Массея, «у регіонах або країнах призначення та відправлення формується «міграційна мережа», початок якої прокладають «мігранти-першопрохідці», саме вони полегшують процес переселення для наступних хвиль мігрантів. Тому значна кількість вимушених переселенців обирає регіон або країну призначення за наявності там родичів, друзів чи співвітчизників» [118].

Серед вітчизняних дослідників проблеми міграції та управління міграційними процесами належать до сфери наукових інтересів Р. Бичай [2], К. Бурової [3], Я. Вінокурова [6], О. Дзеніс [13], Т. Дракохруст [15], Л. Калашнікової [23], О. Капінус [24], Ю. Кобець та Т. Мадриги [25], М. Логвинової [31], О. Малиновської [32], К. Мануїлової [36], К. Ніколаєць [43], В. Олефір [44], Д. Смірної [92], А. Ставицької, К. Попович і М. Септи [94], В. Фітковського [98], Л. К. Шиманської [101].

Досліджуючи управління міграційними процесами, вітчизняні науковці фокусуються насамперед на зовнішніх переміщеннях. Внутрішні міграції населення розглядаються здебільшого у контексті проблеми регулювання соціальної політики або демографічного моніторингу. Втім, зростання в Україні

чисельності вимушено переміщених осіб змінює траєкторію дослідницького пошуку в напрямку врахування означених тенденцій при формуванні державної політики управління міграційними процесами.

У вітчизняному науковому дискурсі особлива увага приділяється дослідженню політичних і соціально-економічних ефектів міграції, забезпеченню прав мігрантів і протидії незаконним міграційним переміщенням. Недостатньо розкритими, на наш погляд, залишаються проблеми інтеграції внутрішньо-переміщених осіб у приймаючі громади, що є особливо актуальним в умовах російсько-української війни. Лише кілька досліджень у галузі науки державного управління присвячені проблемам регулювання внутрішньої міграції, зокрема контексті ВПО.

Нормативний компонент дослідження представлений сукупністю правових документів наднаціонального, національного, регіонального та локального характеру. В даний час на міжнародному рівні діє ряд документів, що регламентують різні аспекти міграції, а також проблеми визначення соціально-економічного та політичного статусу мігрантів. Означені нормативні документи мають як обов'язковий (конвенції та протоколи до них), так і рекомендаційний (хартії, декларації, резолюції, пакти) характер. При цьому деякі з цих документів мають чітко визначений географічний діапазон застосування, оскільки були прийняті регіональними міжнародними організаціями, та, відповідно, їх дія поширюється тільки на країни, що є членами цих організацій. Важливими наднаціональними нормативними орієнтирами управління міграційними процесами виступають: Загальна декларація прав людини [19], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [40], Конвенція про статус біженців [26], Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод [16], Європейська конвенція про правовий статус трудових мігрантів [17], Європейська соціальна хартія [18], Декларація Міжнародної організації праці основних принципів та прав у світі праці [9] та багато інших.

Інформаційна основа дослідження сформована на основі офіційних статистичних даних Державної міграційної служби, Державної служби

статистики, Державної служби зайнятості, Міністерства соціальної політики України, Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України; матеріалів Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва тощо. Використання цих матеріалів дозволило зібрати найбільш повну інформацію щодо особливостей управління міграційними процесами в Україні в умовах воєнного стану.

Таким чином, здійснений аналіз джерельної бази дослідження особливостей управління міграційними процесами в Україні в умовах воєнного стану дозволяє резюмувати, що питання регулювання переміщення населення є вкрай актуальними наукової спільноти. Незважаючи на значну кількість наукових публікацій, присвячених проблемам міграції, залишаються нерозкритими окремі аспекти управління міграційними процесами, зокрема, в науці державного управління відсутні комплексні дослідження з означеної тематики. Особливо відчутним є брак наукових праць, присвячених регіональним особливостям управління міграційними процесами, що є надзвичайно важливим для України в умовах російсько-української війни. Враховуючи значний внесок як українських, так і зарубіжних дослідників, необхідно продовжувати наукові розвідки, зокрема, в напрямку пошуку оптимальних шляхів інтеграції мігрантів, а також вирішення питань соціальної та психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб. Важливою залишається потреба в зборі та аналізі емпіричних даних, а також у науковому супроводі функціонування механізмів управління міграційними процесами на різних рівнях: національному, регіональному та локальному.

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УПРАВЛІННЯ МІГРАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ

2.1. Нормативно-правове регулювання управління міграційними процесами

Початок російсько-української війни зумовив появу нових викликів для життєдіяльності суспільства та держави. Негативні ефекти, пов'язані із бойовими діями, торкнулися практично усіх сфер життя громадян. В умовах активної фази російсько-української війни, що триває з лютого 2024 р., міграційні переміщення українців значно збільшилися як у внутрішньому просторі держави, так і за його межами. Згідно даних МЗС України, станом на початок лютого 2023 р. кількість громадян, що перебували за кордоном, становила майже 8 млн осіб [7]. Подібна ситуація спостерігалася й стосовно внутрішньо переміщених осіб. Означені тенденції збереглися і в 2024 р.

Впродовж останніх років Україна досягла вагомого прогресу в сфері управління міграційними процесами, зокрема виявляється тенденція налагодження співпраці з ЄС, що своєю чергою сприяє трансформації матриці управління міграціями. Повномасштабне вторгнення РФ на територію України, поглиблення міграційної кризи та суттєве скорочення трудового потенціалу держави стали каталізатором для оновлення матриці управління міграційними процесами, вироблення стратегії міграційної безпеки, а також виявили потребу удосконалення інституційної підтримки цих процесів в умовах війни. Заразом наша держава зацікавлена в контрольованому переміщенні осіб та запобіганні нелегальній міграційній динаміці. Означене актуалізує потребу забезпечення ефективності нормативно-правового регулювання управління міграційними процесами.

Прагнення України до набуття повноцінного членства в ЄС передбачає приведення національної міграційної політики у відповідність європейським стандартам. З цього приводу Т. Дракохруст зауважує, що «в умовах глобальних

міграційних процесів, активної участі населення України в них, зростає необхідність ефективного державного регулювання міграційної політики, яке є передумовою використання позитивного потенціалу міграції з метою розвитку, мінімізації її негативних наслідків, забезпечення прав і свобод мігрантів та населення загалом» [15, с. 22]. З огляду на це, удосконалення матриці управління міграційними процесами повинно стати одним із пріоритетних напрямів модернізації системи публічного управління.

Державна політика управління міграційними процесами є важливим складником управління міграціями, а її нормативний, інституційний та організаційний механізми мають конститутивне значення для забезпечення інтересів переміщених осіб, інституціоналізації міграційних процесів і надання їм організованого та безпечного характеру [2, с. 41]. Адекватна реакція держави на негативні фактори, що спричиняють міграційні переміщення, вимагає впровадження дієвих і відповідних передовим міжнародним стандартам нормативних інструментів забезпечення реалізації національної міграційної стратегії.

Систему нормативно-правового забезпечення управління міграційними процесами в Україні утворюють Конституція України, вітчизняне законодавство у сфері міграції та міграційної політики, а також правові акти наднаціонального (міжнародного) характеру. Більш детальна класифікація нормативних засад управління міграційними процесами дозволяє їх згрупувати наступним чином: (1) міжнародні нормативні документи, ратифіковані ВРУ; (2) Конституція України; (3) закони та кодекси України; (4) підзаконні акти, зокрема постанови та розпорядження КМУ, укази Президента України; (5) концептуальні та стратегічні документи; (6) відомчі нормативні документи національного, регіонального та локального характеру.

Відповідно до інституційного регулювання в системі нормативно-правового забезпечення управління міграційними процесами диференціюються акти, що регулюють відносини, які «виникають з приводу: набуття, втрати громадянства України; імміграції в Україну; еміграції з України; свободи

пересування та вільного обрання місця проживання чи перебування; набуття статусу біженця або особи, що потребує допоміжного захисту; протидії нелегальній міграції тощо» [38, с. 19].

Нормативно-правове регулювання управління міграційними процесами в Україні гарантується нормами національного та міжнародного права. Серед ратифікованих Україною міжнародних нормативних актів управління міграційними процесами регулюють: «Загальна декларація прав людини» [19], «Декларація Міжнародної організації праці основних принципів та прав у світі праці» [9], «Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод» [16], «Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів» [17], «Конвенція про статус біженців» [26], «Європейська соціальна хартія» [18], «Міжнародний пакт про громадянські та політичні права» [40] та інші.

Аналіз національного законодавства вказує, що незважаючи на те, що формування нормативного механізму управління міграційними процесами розпочалося фактично із ухваленням Декларації про державний суверенітет України [10], втім у подальшому так і не набуло системного характеру. В Декларації про державний суверенітет України зазначено, що «держава регулює міграційні процеси» [10].

Новим етапом розвитку нормативно-правового поля управління міграційними процесами, відповідного міжнародно-правовим стандартам і спрямованого передусім на утвердження, забезпечення й захист прав і свобод людини, стало прийняття Конституції України [27]. В подальшому, ряд принципів положень, що стосуються питань рівності прав іноземців та осіб без громадянства з громадянами України, можливості надання їм притулку, гарантій свободи пересування, вибору місця проживання, права вільно покидати територію України, за винятком випадків, коли це обмежується законом, а також права громадян України на повернення до країни в будь-який час, було закріплено на рівні Основного Закону України [27].

Статтею 3 Конституції України визначено, що «людина, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність визнаються в Україні найвищою

соціальною цінністю. Права й свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність» [27]. Тобто, згідно норм Конституції громадянам України гарантовано право вільного вибору місця проживання та свободи пересування.

Серед статей Основного закону, які закріплюють та гарантують свободу пересування, вільний в'їзд та виїзд з країни, захист громадян, які знаходяться за кордоном, права іноземців, необхідно звернути увагу на статтю 33

Серед положень Конституції, що забезпечують свободу пересування, право на вільний в'їзд та виїзд із держави, захист громадян, які перебувають за межами території країни, а також визначають права іноземців, варто звернути увагу на Ст. 33, якою передбачено, що «кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом» [27] Важливо наголосити, що відповідно до Основного Закону «громадяни України не можуть бути позбавлені права в будь-який час повернутися в Україну» [27].

Фундаментальні обов'язки держави щодо забезпечення дотримання прав і свобод людини закріплено у Ст. 92 Конституції України, зокрема право на свободу пересування та вибір місця проживання, яке, будучи невід'ємним правом і свободою людини, не залежить від наявності певного статусу особи в державі [27].

В контексті дослідження особливостей управління міграційними процесами в Україні в умовах воєнного стану зазначимо, що запровадження на всій території нашої держави особливого правового режиму спричинило легітимне обмеження прав і свобод людини.

Незважаючи на те, що статтею 64 Основного закону гарантовано, що «конституційні права і свободи людини та громадянина не підлягають обмеженню» [27], існує виключення стосовно означеної норми, яке знайшло нормативне закріплення в Конституції України. Другою частиною цієї норми передбачено, що «в умовах воєнного чи надзвичайного стану можуть

запроваджуватися деякі обмеження прав і свобод із зазначенням періоду, протягом якого діють такі обмеження, та повного переліку прав, які заборонено обмежувати в ході війни або надзвичайного стану» [27]. Тобто, згідно діючого законодавства «на період дії правового режиму воєнного стану конституційні права людини і свободи громадянина і громадянина, які передбачені статтями 30, 32, 33, 34, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 53 Конституції України можуть бути обмежені» [113, с. 483].

Таким чином, визначивши основоположні засади управління міграційними, Конституція України приjala подальшому вдосконаленню правової основи регулювання внутрішніх і зовнішніх міграційних переміщень, створивши широкі нормативні можливості насамперед для мігрантів. Конкретизовані Законами України та відображені на рівні підзаконних актів конституційні норми і приписи формують нормативний компонент матриці управління міграційними процесами в Україні.

Означені конституційні норми конкретизуються у низці нормативно-правових документів законодавчого та підзаконного характеру. Серед основних актів законодавчого характеру, що регламентують управління міграційними процесами, необхідно виокремити: Закони України «Про громадянство» [50], «Про імміграцію» [51], «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [80], «Про зовнішню трудову міграцію» [70], «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [52], «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [57], «Про закордонних українців» [58], «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» [78], «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання» [82]. Систему підзаконних актів щодо регулювання управління міграційними процесами утворюють Указ Президента України «Про Концепцію державної міграційної політики» [72], Постанова КМУ «Про затвердження Положення про Державну міграційну службу України» [65], розпорядження КМУ, яким затверджено Стратегію державної міграційної політики України на період до 2025 року [84],

спільний наказ МВС України, Адміністрації Державної прикордонної служби України та СБУ «Про затвердження Інструкції про примусове повернення і примусове видворення з України іноземців та осіб без громадянства» [61].

Заважаючи на те, що з лютого 2022 року територія України є зоною ведення активних бойових дій, норми чинного законодавства, яке регламентує введення правового режиму воєнного стану та визначає умови функціонування системи публічного управління, зазнали відповідних змін, конкретизацій і доповнень.

Нормативне регулювання особливостей запровадження правового режиму воєнного стану здійснюється Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [79], яким встановлено допустимі межі «обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, законних інтересів юридичних осіб і визнано такі обмеження невід’ємною частиною дії особливого правового режиму» [79]. Підставою для запровадження означених обмежень слугує Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [68], яким також врегульовується перелік, умови, строки та діапазон «обмеження конституційних права людини і громадянина, передбачених статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, законних інтересів юридичних осіб» [68]. Тобто, саме цей правовий акт є нормативним підґрунтям для запровадження обмежень прав людини в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні. Втім, незважаючи на специфіку реалій російсько-української війни, права людини підлягають виключному захисту [27; 68].

Нормативне регулювання управління міграційними процесами в Україні забезпечується також на концептуальному та стратегічному рівнях. Зокрема, напрями та стратегічні завдання управління міграційними процесами в Україні визначено у Концепції державної міграційної політики [72]. Цим документом також означено принципи та окреслено пріоритети діяльності органів державної влади у сфері міграції, а також визначено інституційні та організаційні механізми їх реалізації. Ознайомлення з текстом Концепції дозволяє стверджувати про певну декларативність документу, що виявляється у невідповідності вступу і

фактичного змісту, який містить тільки перелік напрямів і пріоритетів управління міграційними процесами, а також повній відсутності положень щодо інституційного забезпечення. Вважаємо, що деталізація означених прогалин впливатиме не тільки на ефективність управління міграційними процесами в Україні та мінімізацію випадків нелегального перетину кордону, а й на створення належних умов для інтеграції та реінтеграції переміщених осіб. Утім зауважимо, що саме цей концептуальний документ започаткував нормативні та інституційні зміни в управлінні міграційними процесами.

Переломним моментом у нормативно-правовому регулюванні управління міграційними процесами стало підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їх державами-членами, з іншої сторони [96], яке стало імпульсом для подальших кроків у напрямку вдосконалення нормативного регулювання управління міграційними процесами в Україні. Відповідно до Ст. 16 Угоди, «співробітництво у сфері міграції, притулку та управління кордонами буде зосереджуватись на: подоланні причин виникнення міграції; спільному запровадженні ефективної та превентивної політики щодо боротьби з нелегальною міграцією, незаконним переправленням нелегальних мігрантів через державний кордон і торгівлею людьми; запровадженні всеохоплюючого діалогу з питань притулку, зокрема щодо практичних аспектів реалізації Конвенції ООН про статус біженців 1951 року, Протоколу щодо статусу біженців 1967 року та інших відповідних міжнародних документів, а також шляхом забезпечення поваги принципу «невислання»; правилах щодо доступу, забезпеченні прав та статусу осіб, яким надано доступ, гідному поводженні та інтеграції іноземців, які проживають на законних підставах» [96].

Імплементація Угоди про асоціацію стала основою для розробки Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року [84]. Відповідно до означеного документу, управління міграційними процесами включає реалізацію низки завдань та ініціатив, спрямованих на досягнення встановлених цілей у галузі міграції. Управління міграційними процесами в Україні повинно

відповідати національному законодавству та міжнародним стандартам, зокрема, стосовно: боротьби з нелегальною міграцією, регулювання легальних міграційних переміщень в Україну, забезпечення мобільності українського населення, надання міжнародного захисту, а також зміцнення інституційних можливостей та удосконалення системи статистичного обліку.

Стратегія передбачає двоетапну реалізацію. На першому етапі, що хронологічно охоплював період з 2018 по 2021 роки, передбачалося впровадження заходів, спрямованих на вдосконалення системного підходу до управління міграційними процесами, створення ефективної інформаційної інфраструктури, а також приведення національного законодавства у відповідність міжнародним стандартам. Це також включало виконання зобов'язань щодо лібералізації візового режиму з ЄС. Другий етап реалізації Стратегії, який охоплював 2022–2025 роки, був спрямований на застосування інструментів управління міграційними процесами та мобільності для стимулювання соціального й економічного розвитку країни, а також для досягнення цілей європейської інтеграції.

Втім починаючи з 24 лютого 2022 р. і до сьогодні територія нашої держави є зоною ведення активних бойових дії, що, з одного боку, не створює сприятливого середовища для стратегування управління міграційними процесами, а з іншого – в рази інтенсифікує їх як внутрішній, так і зовнішній вияв. Визначене в Стратегії проблемне поле щодо проведення антитерористичної операції на Сході України з початком російсько-української війни значно поглибилось. Активні бойові дії та спричинені ними руйнування житла, інфраструктурних і енергетичних об'єктів обумовлюють посилення міграційних настроїв у населення та впливають на рішення щодо (не)повернення.

Безумовно, інтенсифікація міграційних процесів, внаслідок безпекових загроз, і спричинена ними криза артикулюють потребу вирішення проблеми повернення на батьківщину вимушено переміщених осіб для повоєнної відбудови України. Станом на початок літа 2024 року дані щодо кількості людей,

які повернулися в Україну, є досить приблизними, тому важко спрогнозувати та оцінити масштаби імміграції та еміграції у довгостроковій перспективі. Заразом реалістичні прогнози в означеній сфері є надзвичайно важливими для корегування міграційної політики, удосконалення механізму управління міграційними процесами та планування заходів щодо повоєнного відновлення нашої держави [109]. Зауважимо, що наразі активні дії стосовно удосконалення нормативно-правового забезпечення управління міграційними процесами, які гарантуватимуть докорінні перетворення у функціонуванні інституцій публічного управління, технологічну та інфраструктурну модернізацію, а відповідно, і умови для добровільного повернення до покинутого місця проживання та належний рівень забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина, не спостерігаються.

Таким чином, нормативно-правова регулювання управління міграційними процесами включає в себе широкий масив правових актів і нормативних документів, що належать до різних галузей права, таких як адміністративне, кримінальне, кримінально-процесуальне, трудове, фінансове, цивільне та цивільно-процесуальне право. Окремі положення, що безпосередньо стосуються регулювання управління міграційними процесами та міграційних відносин, були інтегровані законодавцем у численні законодавчі акти, кожен з яких заслуговує окремої уваги, оскільки їх положення активно використовуються при аналізі конкретних аспектів правового регулювання управління міграційними процесами та практиці їх реалізації.

Підсумовуючи аналіз нормативно-правового забезпечення державної політики управління міграційними процесами, зазначимо, що основні виклики та загрози, які впливають на міграційні процеси в державі, обумовлені насамперед безпековими та соціально-економічними факторами. Державна політика управління міграційними процесами в умовах правового режиму воєнного стану ґрунтується на міжнародних і національних правових нормах, що забезпечують формування механізмів її реалізації. Ефективне здійснення цієї політики сприятиме подальшому розвитку політичних, соціально-економічних та

культурних процесів в Україні. Міграційна криза, спричинена деструктивними чинниками, вимагає оновлення наявних або розробки нових концептуальних і стратегічних документів, що сприятимуть активному впровадженню правових інструментів, спроможних забезпечити зміни у функціонуванні інституцій публічного управління, модернізацію інфраструктури та технологій, а також ефективну реалізацію прав людини, створення умов для добровільного повернення осіб до місць їхнього попереднього проживання або інтеграції в нові територіальні громади.

2.2. Інституційна матриця управління міграційними процесами

Геотурбулентні умови впливають на державну політику управління міграційними процесами, яка віддзеркалює реакцією органів публічного управління на специфічні особливості безпекового середовища, виклики й загрози російсько-української війни. Основу міграційних процесів формують міграційні настрої та мотиви, зумовлені як безпековими, так і соціально-економічними аспектами.

Однією з найбільш болючих проблем управління міграційними процесами України є розпорошеність функцій та повноважень органів державної влади у сфері міграції. Реалізація стратегічних цілей та завдань, визначених Стратегією державної міграційної політики до 2025 року [83], поряд із забезпеченням належного рівня нормативного, фінансово-економічного, експертного, кадрового, наукового та інформаційного супроводу, передбачає необхідність вдосконалення інституційної матриці управління міграційними процесами.

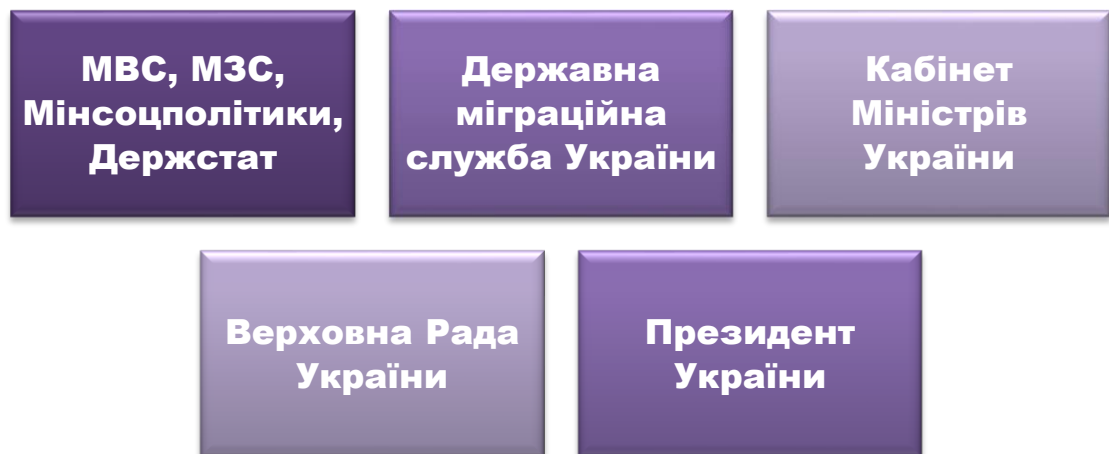
Інституційна матриця управління міграційними процесами являє собою декомпозицію формальних інститутів держави у формі конкретних органів/інституцій влади, спеціально створених або уповноважених на реалізацію державної політики управління міграційними процесами. Першочерговими завданнями посилення інституційної матриці управління міграційними процесами в Україні є налагодження ефективної взаємодії органів

державної влади, інститутів громадянського суспільства та всіх зацікавлених суб'єктів, що реалізують повноваження у сфері управління міграціями.

Інституційна матриця управління міграційними процесами орієнтована, передусім, на забезпечення стабільності держави, національної, економічної та соціальної безпеки громадян, з метою реалізації державної політики управління міграційними процесами, відповідної міжнародним стандартам і зобов'язанням України, спроможної забезпечити консолідацію української нації, сприяти уповільненню темпів депопуляції, соціально-економічному зростанню на засадах сталого розвитку, стабілізації кількісного й якісного складу населення, задоволенню потреб держави у кваліфікованій робочій силі.

Досліджуючи інституційну матрицю управління міграційними процесами, К. Мануїлова акцентує на наступних характеристиках: «розгалуженість організацій як із точки зору їхньої просторової діяльності (із цього критерію виділяють організації, сфера діяльності яких є глобальною чи регіональною), так і з точки зору обсягу їх компетенції (організації універсальної (загальної) компетенції, спеціалізовані організації). Крім того, особливістю сучасного етапу міжнародних відносин є те, що питання раніше ставали предметом турботи міжнародної спільноти на міждержавному рівні (тобто якими піклувалися уряди різних держав), сьогодні все частіше потрапляють у сферу приватних ініціатив, які оформлюються у вигляді міжнародних неурядових організацій» [1, с. 125].

Ознайомлення зі Стратегією державної міграційної політики України на період до 2025 року дозволяє нам візуалізувати інституційну матрицю управління міграційними процесами (Малюнок 2.1).

**Малюнок 2.1. Інституційна матриця управління
міграційними процесами**

Відповідно до Малюнка 2.1 визначальна роль в інституційній матриці управління міграційними процесами відводиться інституту президента, до компетентності якого належить визначення векторів загальнонаціональної політики, пріоритетів розвитку держави та основних засад формування і реалізації державної політики управління міграційними процесами. Включення глави держави до інституційної матриці управління міграційними процесами обумовлюється правовим статусом гаранта конституційних прав і свобод, а також національної безпеки України, що потребує забезпечення реалізації комплексу заходів, необхідних для удосконалення системи публічного управління та підвищення ефективності її функціонування. Окрім того, відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» [75] на президента покладається обов'язок щодо усунення загроз стабільності для життя громадян. Системна координація реалізації Президентом України його повноважень забезпечується відповідними структурними підрозділами Офісу Президента України.

Суспільний запит на удосконалення інституційної матриці управління міграційними процесами актуалізує звернення до питання координації та взаємодії ОДВ, спеціально утворених або уповноважених реалізовувати

державну політику управління міграційними процесами. В означеному контексті вважаємо доречним розглянути статус Державної міграційної служби/ДМС України в системі інституційного забезпечення управління внутрішніми та зовнішніми міграціями. Функціонування ДМС України спрямовано на забезпечення реалізації стратегії державної політики управління міграційними процесами та виконання повноважень у сфері «громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів і осіб, кількість яких постійно зростає з огляду на невпинний процес інституціоналізації публічного управління та формування вітчизняної сервісної держави, розвиток інститутів громадянського суспільства тощо» [45, с. 118-119]. Враховуючи модерні глобалізаційні тренди, що характеризуються тенденціями до відкритості та доступності для мігрантів, а також загрозливу, в тому числі й для національного ринку праці, демографічну кризу, основоположною функцією ДМС України повинна стати реалізація впорядкованої, збалансованої та гуманістично орієнтованої моделі управління міграційними процесами.

Функціонування ДМС України здійснюється на основі «Положення про Державну міграційну службу», [65], відповідно до якого основними завданнями означеного ЦОВВ є: «надання послуг у сферах громадянства, документування та обліку фізичних осіб; оформлення та видача дозволів на імміграцію в Україну, посвідок на постійне та тимчасове проживання іноземцям та особам без громадянства, прийняття рішень про видворення, притягнення до адміністративної відповідальності порушників правил перебування в державі; розгляд заяв про надання статусу біженця; контроль за дотриманням законодавства у сфері міграції, здійснення заходів щодо запобігання та протидії нелегальній міграції; моніторинг та прогнозування міграційної ситуації» [65]. Структура ДМС України включає, окрім територіальних органів міграційної служби (управлінь), також пункти тимчасового перебування іноземців та апатридів, що незаконно перебувають на території України і підлягають депортації, та пункти тимчасового розміщення біженців.

Оцінка функцій, завдань та повноважень ДМС України свідчить про те, що цей центральний орган виконавчої влади володіє найширшим спектром повноважень у сфері управління міграційними процесами. Його діяльність, яка охоплює питання імміграції та еміграції, регулюється й координується урядом через Міністра внутрішніх справ. ДМС України забезпечує реалізацію державної політики в таких напрямках, як протидія нелегальній міграції, надання громадянства, реєстрація різних категорій мігрантів, зокрема біженців, а також підтримка їх прав, в межах визначених законодавством повноважень. [65].

В умовах новітніх міграційних викликів і посилення безпекових загроз, ризиків природних і техногенних катастроф, демографічної ситуації в державі та інтенсифікації міграційних процесів принципи та механізм функціонування ДМС України потребують удосконалення з урахування перерахованих чинників. Забезпечення цього, на нашу думку, потребує вироблення узгодженої глобальної політики управління міграційними процесами на основі співпраці ДМС України з урядами іноземних держав і міжнародними неурядовими акторами з метою розробки спільних заходів щодо протидії нелегальним міграційним переміщенням, захисту прав мігрантів і профілактики негативних наслідків міграції, подолання неузгодженостей, суперечностей та зниження рівня соціальної напруги між мігрантами та мешканцями приймаючих громад або держав. Також важливим є посилення з боку ДМСУ державного контролю щодо обліку міграційних переміщень населення. Посилення потребує також процес діджиталізації надання адміністративних послуг у сфері міграції для забезпечення створення відкритих даних, покращення доступності та зручності сервісів. Означене передбачає удосконалення веб порталів регіональних підрозділів ДМС України та ЦНАП, розширення спектру електронних послуг, а також вдосконалення процесів реєстрації ВПО, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів.

В умовах російсько-української війни важливо забезпечити можливість участі ДМС України в роботі РНБО з правом дорадчого голосу, що дозволить більш ефективно протидіяти незаконній міграції та тероризму. З метою

вироблення уніфікованих підходів до можливих шляхів кодифікації законодавства у сфері міграційних переміщень вважаємо доцільним розробити єдиного кодифікаційний акт – Міграційний кодекс України, що систематизує норми права, які регулюють суспільні відносини в сфері міграції. Реалізація державної політики управління міграційними процесами повинна фокусуватися на інституціоналізації нормативних засад та управлінських технологій регулювання міграційних процесів, активізацію консультативного потенціалу міжнародних і регіональних акторів щодо питань управління міграційними процесами, формування інституційної матриці на основі спільного з іншими (приймаючими) державами узгодження механізмів міграції.

Окрім ДМС України до інституційної матриці управління міграційними процесами входить низка інших міністерств та відомств, що виконують важливі функції в галузі міграційної політики. Серед них особливо варто зазначити Державну прикордонну службу України/ДПС України, діяльність якої, подібно до роботи ДМС, координується Кабміном через Міністерство внутрішніх справ. Держприкордонслужба України відповідає за пропуск осіб через державний кордон, боротьбу з нелегальною міграцією та запобігання правопорушенням на кордоні. Крім того, означена інституція організовує процес подачі клопотання про надання статусу біженця, якщо заявник звертається з таким проханням на кордоні або був затриманий під час спроби незаконного перетину кордону, та передає ці справи для подальшого розгляду до ДМС України.

До компетенції Міністерства закордонних справ України у сфері управління міграційними процесами входить візова та міграційна політика, консульська діяльність, а також облік громадян, що проживають або перебувають за межами країни. МЗС також відповідає за зв'язки з українською діаспорою та обробку заяв іноземців через дипломатичні представництва щодо набуття громадянства, отримання імміграційних дозволів та віз для в'їзду в Україну чи транзитного проїзду через її територію. Окрім того, МЗС надає територіальним управлінням міграційної служби інформацію про ситуацію з

біженцями в країнах їхнього походження і розробляє відповідні нормативи для оформлення віз для іноземців та осіб без громадянства [66].

Питаннях репатріації та трудової міграції є сферою компетенції Міністерства соціальної політики України, яке відповідає за формування політики в цій сфері. Мінсоцполітики бере участь у розробці міжнародних угод, що стосуються трудової міграції та соціального захисту мігрантів, а також забезпечує виконання міжнародних зобов'язань у цій сфері. Мінсоцполітики здійснює ліцензування посередництва в працевлаштуванні за кордоном та контролює дотримання ліцензійних умов. Одним із важливих завдань ЦОВВ є боротьба з торгівлею людьми.

Підконтрольною Міністерству соціальної політики України є Державна служба зайнятості, що відповідає за регулювання працевлаштування іноземців в Україні, зокрема веде їх облік і видає дозволи роботодавцям на застосування праці іноземців та осіб без громадянства. Крім того, Державна служба зайнятості допомагає громадянам України, які повернулися з-за кордону, адаптуватися до умов національного ринку праці.

В процесі реалізації реформи децентралізації значно зросла роль органів місцевого самоврядування в управлінні міграційними процесами. Так, з 2016 року функції, пов'язані з реєстрацією/зняттям з реєстрації за місцем проживання, було передано від територіальних підрозділів Державної міграційної служби до виконавчих органів територіальних громад. Окрім того, Центри надання адміністративних послуг/ЦНАП отримали повноваження щодо видачі паспортів громадян України.

Аналіз інституційної матриці управління міграційними процесами підтверджує позицію науковців стосовно того, що практичне досягнення стратегічних орієнтирів державної політики управління міграційними потребує максимальної консолідації управлінських ресурсів і чіткої координації діяльності органів державної влади, повноважних реалізовувати управлінські функції у сфері міграції. Визначаючи актуальні для публічного управління проблеми інституційної матриці управління міграційними процесами, Л.

Мельничук зауважує, що «неузгодженість між основними інституційними партнерами, неповнота їх владних повноважень, наявність проблем горизонтальної та вертикальної координації діяльності владних структур через недостатність застосування координуючих інструментів державно-управлінського впливу на усіх управлінських рівнях, недосконалість механізму взаємодії з інститутами громадянського суспільства» [36].

Ключовим у координації інституційної матриці управління міграційними процесами на думку О. Малиновської є «перспектива створення центрального елементу такого механізму – консультативно-дорадчого органу з питань міграції та діаспори при Кабінеті Міністрів України, до складу якого мають увійти представники ключових відомств, регіонів, що стикаються з найгострішими міграційними проблемами, а також громадянського суспільства, академічного середовища, приватного сектора, профільних міжнародних організацій. Для забезпечення зворотного зв'язку, консультацій із мігрантами та діаспорою в опрацюванні важливих для них питань, врахування їхніх потреб та інтересів вкрай важливо, щоб членами пропонованого органу були представники мігрантських організацій – як об'єднань іммігрантів в Україні, так і громадян України за кордоном. Участь у засіданнях закордонних учасників може забезпечуватися в режимі відео-конференцій» [32].

Необхідність удосконалення інституційної матриці управління міграційними процесами прослідковується також на рівні реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року, відповідно до якої для забезпечення ефективнішої роботи системи, необхідно створити чітко визначену структуру повноважень та функцій державних органів, а також посилити відповідальність посадових осіб. Важливо запровадити чітке розмежування функцій між різними відомствами, підвищити їх гнучкість, стійкість та спроможність, що сприятиме більш ефективній взаємодії. Особливу увагу слід приділити посиленню координуючої ролі ДМС України, що дозволить спростити взаємодію між органами, підвищити ефективність управлінських рішень та уникнути дублювання повноважень. Також необхідно розвивати

співпрацю між міністерствами, відомствами, соціальними партнерами, науковим і експертним середовищем, а також профільними неурядовими та міжнародними організаціями для забезпечення більш інтегрованого підходу в управлінні міграційними процесами.

Незважаючи на потребу удосконалення інституційної матриці управління міграційними процесами, утворення додаткового органу публічного управління, повноважного забезпечувати управління міграційними процесами, сьогодні видається нереальним, зважаючи на російсько-українську війну. Більш того, на наш погляд, це є недоцільним, оскільки може призвести до концентрації функцій у сфері управління міграційними процесами на рівні однієї інституції, що не сприятиме системному вирішенню міграційних проблем. Посилення інституційних можливостей щодо управління міграційними процесами повинно відбуватися шляхом налагодження конструктивної взаємодії органів державної влади та вироблення ефективного механізму міжвідомчої співпраці.

Оскільки утворення єдиної інституції у сфері управління міграційними процесами в умовах спротиву агресору видається проблематичним, вважаємо, що функціонування інституційної матриці управління міграційними процесами може здійснюватися у двох напрямках. По-перше, важливою складовою є створення та посилення спеціалізованих підрозділів, а також визначення осіб, відповідальних за управління міграційними процесами в органах виконавчої влади, що може включати, зокрема, введення до штату дипломатичних представництв України в основних країнах-реципієнтах мігрантів, відповідальних за моніторинг ринку праці, аналіз ситуації з українськими громадянами на ньому та надання правової допомоги мігрантам. Також важливою є спеціалізація працівників відділень пенсійних фондів на питаннях, пов'язаних з оформленням пенсій, зароблених за кордоном. По-друге, потрібно здійснити апробацію дієвих механізмів координації роботи різних відомств для забезпечення досягнення єдиної мети.

Підсумовуючи зазначимо, що інституційна матриця управління міграційними процесами в Україні потребує удосконалення з метою створення

комплексної моделі державного управління в цій сфері (Додаток А). Важливо адаптувати окремі її елементи, забезпечити ефективну координацію між органами державної влади, які безпосередньо або опосередковано здійснюють управління міграційними процесами. Оцінка стану інституційної матриці управління міграційними процесами в Україні дозволяє резюмувати, що для ефективної реалізації стратегічних цілей, визначених Стратегією державної міграційної політики України до 2025 року, необхідно досягнути максимальної консолідації управлінських ресурсів та чіткої координації дій уповноважених органів влади, а також чіткого розмежування їх повноважень.

Особливо актуальними для України є питання соціально-економічних наслідків міграції для повоєнного відновлення держави. Це також включає використання міграційного потенціалу для пом'якшення темпів депопуляції. У зв'язку з цим необхідно розширити повноваження ДМС України, щоб вони охоплювали не лише регулювання в'їзду та виїзду, а й більш широкі аспекти, пов'язані з інтеграцією переміщених осіб, їх підтримкою та соціально-економічним розвитком. Орім того, важливим є регіональний вимір управління міграційними процесами, що стає особливо важливим в умовах інтенсифікації міграційних процесів.

2.3. Особливості реалізації державної політики управління міграційними процесами в умовах воєнного стану

Інтенсифікація міграційних процесів (внутрішніх і зовнішніх) є викликом для будь-якої держави, особливо, якщо на її території відбуваються активні бойові дії. Подібні ситуації вимагають пошуку ефективних технологій управління міграційними процесами. До початку російської війни управління міграційними процесами було формальним напрямком публічно-управлінської діяльності, оскільки питання стосовно повернення громадян не стояло гостро на політичному порядку денному. Після набуття Україною офіційного статусу кандидата в члени ЄС, наша держава планомірно реалізовує кроки подальшого євроінтеграційного поступу, зокрема ми спостерігаємо внесення змін до

законодавства відповідно до стандартів ЄС. Заразом, Україні потрібно визначити пріоритетні напрями управління міграційними процесами з метою їх стабілізації.

В умовах дії правового режиму воєнного стану оновлення інструментів управління міграційними процесами передбачає зосередження уваги на викликах і загрозах, що виникають внаслідок міграційних (внутрішніх і зовнішніх) переміщень. Відповідно, аналіз особливостей управління міграційними процесами в умовах правового режиму воєнного стану в Україні є надзвичайно актуальним, оскільки війна продукує для нашої держави появу нових викликів, відповіді на які потребують ґрунтовного осмислення для розробки ефективних управлінських рішень щодо мінімізації наявних і потенційних загроз, зокрема важливим є вирішення питання щодо дотримання й захисту прав громадян і створення умов для їх повернення в перспективі повоєнного відновлення України.

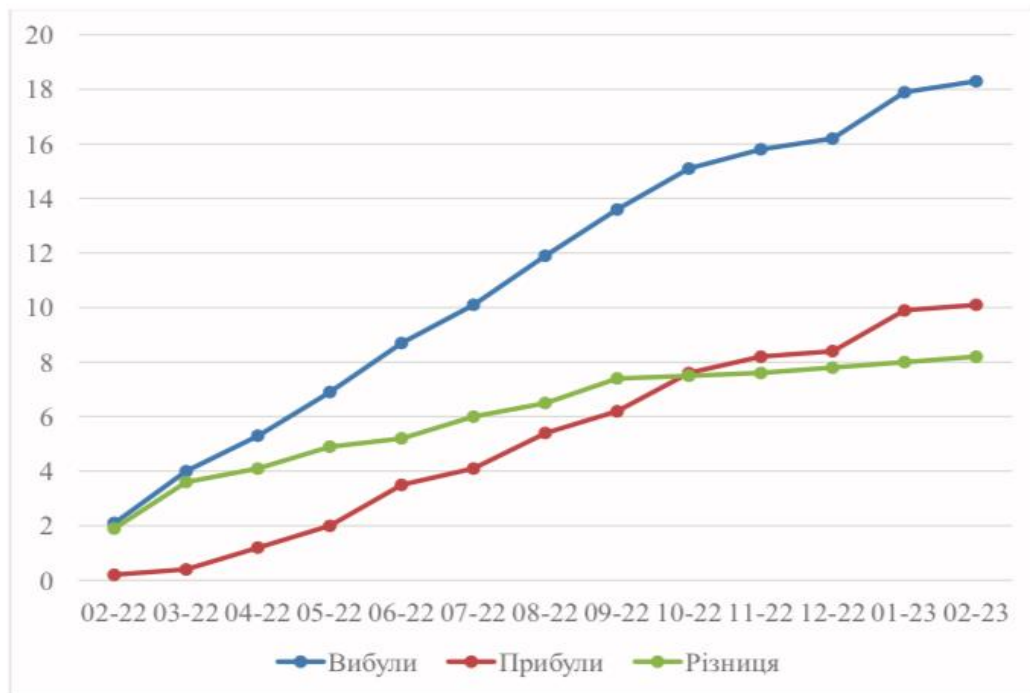
Недосконалість нормативного та інституційного складників матриці управління міграційними процесами виявляється в її дисфункціональності на регіональному та локальному рівнях, що продукує нерегульованість міграційних потоків на прикордонних територіях, що особливо відчутно в умовах російсько-української війни. Означене актуалізує потребу вдосконалення у проєкції оптимізації державної політики управління міграційними процесами в умовах дії правового режиму воєнного стану, коли міграція набуває критичних масштабів.

Те, що вторгнення агресора на територію України активізувало внутрішні та зовнішні міграційні процеси є незаперечним. Місцем зовнішнього прихистку українців починаючи з лютого 2022 р. стали насамперед країни Європи. Зрозуміло, що в умовах воєнного стану міграційні переміщення можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на економічну спроможність України. До негативних чинників інтенсифікації міграційних процесів в умовах російсько-української війни Л. Калашникова відносить міграційну та демографічну кризу, втрату людського капіталу, зниження інтелектуального потенціалу, брак висококваліфікованих кадрів, зокрема у сфері безпеки, особливо інформаційної

та кібербезпеки, релокація бізнесу за кордон, зростання рівня інфляції, економічні коливання тощо [23, с. 6].

Як нами зазначено вище, російсько-українська війна активізувала не тільки зовнішні, а й внутрішні міграційні переміщення, що спричинило зростання кількості біженців, переселенців і вимушено переміщених осіб. Вторгнення агресора спричинило масштабування міграційних переміщень, спрямованих із України до інших держав. Багато людей, особливо мешканців прифронтових територій, в умовах політичної нестабільності на наростання безпекових загроз, вирішили шукати прихистку за кордоном (Малюнок 2.2) [107]. Означене, на думку К. Ніколаєць, призвело до зростання кількості українських емігрантів та розширення географії їх розселення [43]. Доречно зазначити, що на даний час не існує чіткої статистики стосовно кількості осіб, які виїхали та прибули в Україну. Відповідно до даних ООН чисельність українців, які на даний момент знаходяться за межами території держави складає приблизно 8,2 млн. осіб, із яких 5,6–5,9 млн. – оформили в інших країнах світу статус біженця або тимчасового захисту [107].

Збільшення кількості внутрішньо-переміщених осіб і нелегальної міграції стали серйозним викликом для державної політики управління міграційними процесами. Деталізуємо проблеми, пов'язані з інтенсифікацією внутрішніх міграційних переміщень через вторгнення. З цього приводу Ю. Кобець та Т. Мадрига зазначають, що «тисячі людей були вимушені залишити свої домівки та переміститися в інші частини України (переважно Захід та центр України) в пошуках безпеки та притулку. Це призвело до значного зростання числа внутрішньо переміщених осіб, які потребують допомоги та підтримки з боку держави і громадськості» [25, с. 253]. Таким чином, дії агресора призвели до зростання кількості ВПО, що інтеграція яких стала викликом для приймаючих громад. Вважаємо, що управління міграційними процесами в умовах дії правового режиму воєнного стану змінило вектор орієнтації на забезпечення прав і потреб ВПО, їх підтримку та забезпечення інтеграції в приймаючі громади.

**Малюнок 2.2. Динаміка міграційних потоків
із моменту повномасштабного вторгнення (млн. осіб)**

В таких умовах для держави важливо забезпечити ефективність політики управління міграційними процесами, зважаючи на постійну необхідність у захисті та підтримці осіб, переміщених із метою пошуку безпечного середовища. Україні слід розробляти нові підходи та стратегії в питаннях ВПО, забезпечуючи їм належні соціальні та правові гарантії. Додатково, важливо активно співпрацювати з міжнародними організаціями (урядовими та неурядовими) і партнерами для ефективного реагування на складні міграційні виклики. Тому вважаємо, що управління міграційними процесами в умовах дії правового режиму воєнного стану потребує розробки та реалізації ефективної державної політики управління міграційними процесами, що враховуватиме наслідки війни в Україні та сприятиме наданню необхідної підтримки переміщеним особам.

Внутрішніми викликами повномасштабного вторгнення рф на територію України для державної політики управління міграційними процесами є [94; 98; 92;13]:

– масштаби переміщення осіб – виникнення конфлікту та загрози безпеці стали причиною того, що значна кількість людей була змушена шукати притулок та захист як всередині країни, так і за її межами. Це створює численні виклики для органів регіональної і локальної влади в організації прийому, розселення та інтеграції переміщених осіб;

– гуманітарна ситуація – агресія з боку росії призвела до значного погіршення гуманітарної ситуації в Україні. Задоволення базових потреб переселенців, таких як забезпечення житлом, їжею, медичними послугами та освітою, стало одним із головних завдань державної політики управління міграційними процесами;

– безпека – великий потік переміщених осіб вимагає забезпечення безпеки як для самих переселенців, так і для мешканців територіальних громад. Важливою складовою є контроль за в'їздом та виїздом людей, а також дотримання норм і правил міграційного процесу, що дозволить уникнути можливих зловживань і загроз;

– юридична підтримка та захист прав переміщених осіб – в умовах війни та зростання чисельності міграційних переміщень забезпечення прав переселенців стає критично важливим. Це включає надання правової допомоги, захист від будь-яких проявів дискримінації та забезпечення доступу до правосуддя;

– соціальна адаптація – переміщені особи потребують комплексної підтримки для ефективної інтеграції в новому середовищі, що вимагає забезпечення доступу до ключових послуг, таких як освіта, охорона здоров'я, працевлаштування та соціальна допомога. Розробка та впровадження відповідних програм інтеграції ВПО є важливим завданням для регіональних і локальних органів влади;

– економічні наслідки – масова міграція внаслідок війни може спричинити серйозні економічні труднощі для держави. Для забезпечення економічної стабільності та підтримки необхідним є розроблення політик і стратегій, які дозволять адаптувати економіку до умов міграційної кризи;

– міжнародне співробітництво – враховуючи складність ситуації та її глобальні масштаби, важливою частиною державної політики управління міграційними процесами є співпраця з міжнародними організаціями та країнами-партнерами. Обмін досвідом і взаємодія з іншими державами можуть посилити ефективність управління міграційними процесами.

Масштабні зовнішні переміщення українців через повномасштабне вторгнення РФ суттєво позначаються на соціально-економічному становищі України. Зовнішня міграція призводить до втрати кваліфікованих кадрів і зменшення людського капіталу в державі. Зокрема, виїзд спеціалістів у різних сферах, таких як наука, медицина, інженерія, може негативно позначитись на потенціалі цих галузей. Окрім того, зовнішні міграційні процеси можуть погіршити демографічну ситуацію в країні. Втеча молоді та людей репродуктивного віку може спричинити зменшення кількості працездатних осіб, що, в свою чергу, позначиться на соціально- економічному розвитку в цілому.

Окрім економічних наслідків, зовнішні міграційні процеси можуть мати суттєвий вплив на соціальний капітал, розвиток культурної та інтелектуальної спадщини держави. Зменшення чисельності населення може призвести до зниження темпів розвитку креативного потенціалу та запровадження інновацій. Таким чином, виїзд зовнішні міграційні переміщення українців внаслідок повномасштабної агресії росії спричиняють серйозні наслідки для соціально-економічного прогресу країни, що виявляється у втратах людського капіталу, погіршенні демографічної та соціально-економічної ситуації.

Вважаємо, що в умовах означених викликів управління міграційними процесами в Україні повинно спрямовуватись на вирішення наступних завдань:

– забезпечення ефективності інструментів захисту та підтримки громадян, що, унаслідок конфлікту, зазнали втрат і змушені були залишити своє місце проживання. Означене передбачає надання консультаційних, правових і соціальних послуг, створення умов для повернення та оновлення механізмів реінтеграції;

- розробка програм для тимчасового та постійного розміщення біженців і внутрішньо переміщених осіб, забезпечення їх базовими умовами для проживання, доступом до освіти, охорони здоров'я та надання інших соціальних послуг;

- створення умов для повернення мігрантів шляхом посилення економічної спроможності держави та створення робочих місць, що відповідають їх професійним і кваліфікаційним потребам;

- запобігання нелегальним міграційним переміщенням і зловживаннями в цій сфері через посилення прикордонного контролю, а також удосконалення механізмів реєстрації та ідентифікації мігрантів;

- активізація участі діаспори в соціально-економічному розвитку держави, створення ефективних механізмів співпраці з українськими громадами за кордоном для обміну знаннями, технологіями та залучення інвестицій;

- розробка та реалізація програм інтеграції мігрантів і ВПО, спрямованих на їх ефективну адаптацію до умов соціального, культурного та економічного середовища;

- посилення міжнародної співпраці для координації управління міграційними процесами, обміну інформацією та досвідом у цій сфері, що дозволить налагодити партнерські відносини, сприяючи вирішенню міграційних проблем та повоєнному відновленню України.

Державна політика управління міграційними процесами в умовах воєнного стану потребує гнучкості, адаптивності інструментів та ефективності, відповідно до потреб та інтересів як зовнішньо, так і внутрішньо переміщених осіб. Вона повинна бути орієнтована на забезпечення суспільно-політичної стабільності, національної стійкості, соціальної інтеграції, економічної спроможності та безпеки країни. Забезпечення прав переміщених осіб, створення умов для їх повернення в Україну та ефективне управління внутрішніми переміщеннями є ключовими пріоритетами управління міграційними процесами в умовах воєнного стану.

Основним вектором управлінської діяльності у сфері регулювання міграційних процесів на сучасному етапі є, передусім, уповільнення нарощування діапазонів зовнішніх міграційних переміщень та активізація процесів повернення українців на батьківщину. Досягнення означеної цілі передбачає вирішення комплексу розрізнених, утім пов'язаних між собою, завдань. Зокрема потребують уваги сфера праці та зайнятості, заробітна плата та доходи, бізнес-середовище та інвестиційна діяльність, сфера освіти та працевлаштування, рівень якості життя та екологічна ситуація, політико-економічна стабільність та стратегічні напрями розвитку держави, а також питання соборності й національного розвитку [117]. І це лише окремі аспекти. З огляду на це, виникає необхідність в ефективному та узгодженому регулюванні означених і пов'язаних з ними процесів, що забезпечить їх гармонійне функціонування.

Здійснений аналіз матриці управління міграційними процесами в Україні дозволяє стверджувати, що для механізму реалізації державної політики управління міграційними процесами характерні певні недоліки та прогалини нормативного, інституційного та організаційного характеру. Оскільки, нормативний та інституційний виміри реалізації державної політики управління міграційними процесами нами розглянуто у попередніх параграфах, вважає доречним розкрити прогалини організаційного рівня управління міграціями в умовах воєнного стану.

Суттєвим недоліком реалізації державної політики управління міграційними процесами в Україні на нашу думку є недосконалість системи статистичного обліку міграційних переміщень. Відповідно, в умовах російсько-української війни виникають інформаційні прогалини щодо реальної кількості населення, проживаючого в окремих регіонах і країні, загалом, чисельності внутрішньо- і зовнішньо-переміщених осіб, країн, у яких вони перебувають, сфери їх зайнятості, умов проживання та праці. Цілком логічно, що у ситуації відсутності (або точніше суттєвих неточностей) інформаційно-аналітичних

даних, неможливо виробити ефективний механізм управління міграційними процесами.

Організаційний сегмент реалізації державної політики управління міграційними процесами ще не до кінця сформований. Відповідно, його елементи не виконують свого функціонального призначення, що продукує тенденції до зростання рівня неофіційних переміщень та призводить до часткової/повної незахищеності прав та інтересів мігрантів за кордоном. Ще одним недоліком організаційного складника управління міграційними процесами в Україні, на який варто звернути увагу, є те, що інститути громадянського суспільства та інші суб'єкти господарювання мають обмежену роль у регулюванні міграційних процесів, що, на думку О. Малиновської, «суттєво послабило можливості держави у стримуванні активізації зовнішніх міграційних процесів в цілому та ще й на тлі суспільної недовіри до обіцянок представників влади» [34].

Вітчизняний досвід публічного управління засвідчує, що наявність нормативно-правового та інституційного забезпечення функціонування певної галузі не завжди може забезпечити її ефективність. Причина такого стану справ найчастіше полягає в обмеженості ресурсного забезпечення, коли вироблені управлінські рішення не відображаються на рівні заходів державної політики. Означене актуалізує потребу формування інформаційно-аналітичного забезпечення управління міграційними процесами, що сприятиме удосконаленню нормативного, інституційного та організаційного складників матриці управління міграційними процесами. На думку науковців, означену ідею можна реалізувати шляхом інституціалізації практики запровадження моніторингу міграції на національному, регіональному та локальному рівнях [41; 21]. Також вважаємо, що вагомим потенціалом володіє й такий інструмент, як покращення міждержавного співробітництва у сфері обліку міграційних переміщень, включно з використанням досвіду зарубіжних країн.

Отож, управління міграційними процесами в умовах дії правового режиму воєнного стану характеризуються певною складністю. Вироблення та реалізація

ефективної державної політики управління міграційними процесами є важливим складником забезпечення сталого розвитку та повоєнного відновлення України. Вважаємо, що такі чинники, як належна організація механізмів контролю, доступність інформації, наявність ресурсів тощо, можуть значно сприяти успішній реалізації означеної політики. Важливим є також налагодження конструктивної взаємодії між органами державної влади, громадськістю та мігрантами для вирішення проблем, що виникають у процесі/результаті міграції. Управління міграційними процесами повинно відповідати нормам міжнародного права та ґрунтуватися на відкритому діалозі між владою і громадянами.

РОЗДІЛ 3

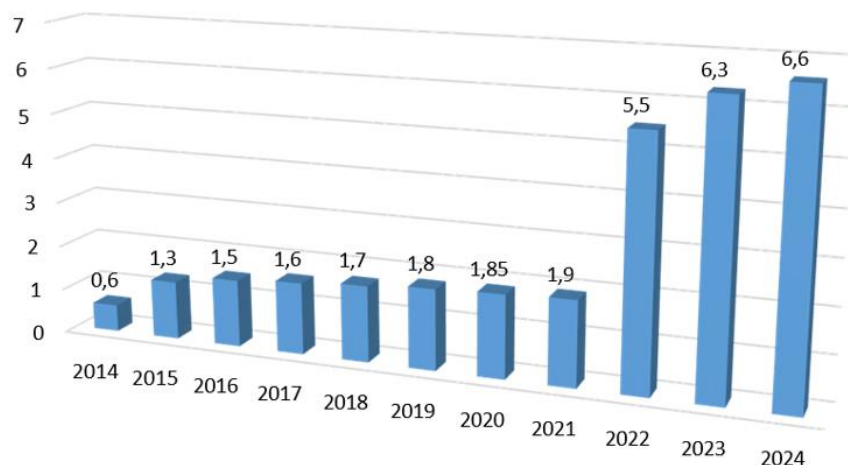
ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ МІГРАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

3.1. Управління внутрішніми міграційними процесами в умовах російсько-української війни

Внутрішня міграція є складною соціально-економічною проблемою, яку має вирішувати Україна в умовах російсько-української війни. Війна, що розпочалася в 2014 р. та повномасштабне вторгнення Росії 2022 р. стали причиною масових внутрішніх та зовнішніх переміщень. За даними ООН, мільйони громадян України стали внутрішньо переміщеними особами, що поставило перед системою публічного управління України нові виклики, які вимагали застосування управлінських алгоритмів, адекватних соціальному, економічному та гуманітарному аспектам функціонування українського суспільства. Виклики державному управлінню внутрішньою міграцією потребують розробки спеціальних стратегій, які враховуватимуть всі аспекти даного явища, починаючи від правової та організаційної підтримки внутрішньо переміщених осіб до вироблення і реалізація довгострокової політики відновлення, інтеграції та розвитку. У даному контексті особливої ваги набуває вироблення національної моделі внутрішньої співпраці між центральними органами влади та локальними інститутами самоврядування, міжнародними партнерами України, громадськими організаціями з метою вчасного та продуктивного реагування на наслідки внутрішніх міграційних процесів. Як наголошує голова Служби Уповноваженого з питань ВПО міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України М. Кужельний «Україна зіштовхнулася з таким великим переміщенням людей, якого не знала Європа ще з часів Другої світової війни. За різними оцінками майже третина України знаходиться в стані переміщення. До того ж ці переміщення відбуваються хаотично, люди можуть переїхати в одне місце, потім вимушені їхати в інше. Міністерство реінтеграції працює постійно з партнерами, з громадськими

організаціями над удосконаленням законодавства і нормативної бази. Одна з важливих задач - поновити доступ до реєстрів та сприяти, щоб люди могли отримувати адміністративні послуги і допомоги вчасно» [46].

Масштабна збройна агресія росії проти Української держави спричинила один з найстрімкіших внутрішніх соціально-економічних процесів – вимушеного переміщення значної частини населення України через гуманітарну кризу в зоні активних бойових дій та загрози життю громадянами в кожній точці Української держави. За даними UN Refugees, Global Focus станом на 1 вересня 2024 р. 5,1 млн українців стали внутрішньо переміщеними особами, а 17,7 млн потребують гуманітарної допомоги [136]. Упродовж останнього десятиліття масштаби внутрішньої міграції в Україні суттєво зросли (Малюнок 3.1 [Складено за: 11]).

Малюнок 3.1. Кількісна динаміка внутрішньої міграції за період 2014–2024 рр, млн осіб

Дані Малюнку 3.1 вказують на те, що з початком російсько-української війни у 2014 р. масштабні переміщення населення України мали тільки позитивну динаміку. Основними тенденціями внутрішньої міграції у 2014–2024 рр., можуть бути визначені, на нашу думку, такі:

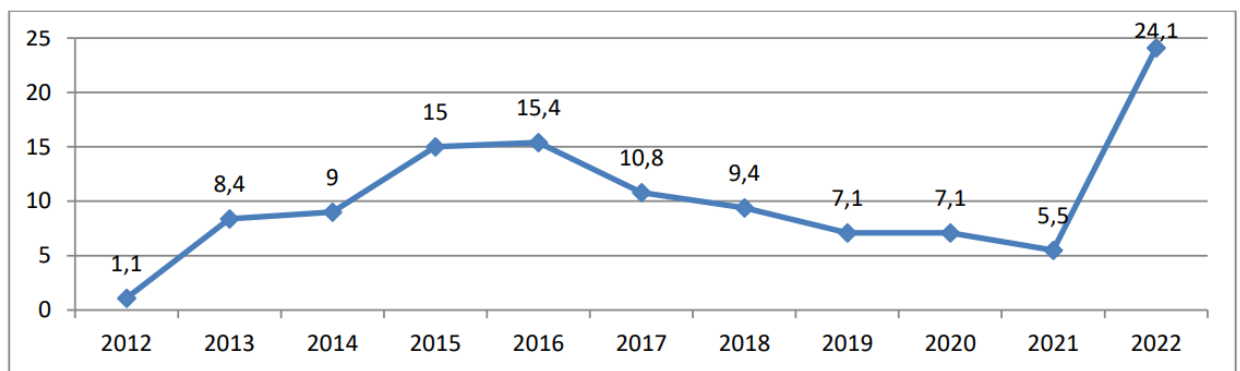
По-перше, масштаби кількості вимушених внутрішньо переміщених осіб вимірюються мільйонами людей. За даними Мінсоціальної політики України, тільки за перші 9 місяців 2024 р. зареєстровані 5,1 млн ВПО. Масштаби

внутрішньої міграції, спричиненої російсько-українською війною вказують, що це найбільша внутрішня міграційна хвиля в державах сучасної Європі після Другої світової війни. Найбільша кількість населення покинули регіони Донецької області, Луганської області, Автономної Республіки Крим та рухалися у великі міста та Центрального регіону України та Західного регіону України. За даними опитувань міжнародних організацій демографічна структура ВПО відповідає офіційним статистичним даним про реєстрацію вимушених внутрішніх переселенців: жінки становлять 57,3 %, чоловіки – 42,7 %; діти до 18 років – 24,4 %, особи, старші за 60 років – 23,5 %. Серед ВПО високою є частка осіб, які належать до вразливих категорій, а понад 50 % внутрішньо переміщених сімей мають у своєму складі людей з інвалідністю чи хронічно хворих осіб [111]. Зазначимо, що першою реєстрацію внутрішньо переміщених осіб розпочала 3 березня 2022 р. Івано-Франківська громада. Станом на 17 березня 2022 р. Львівська область прийняла 200000 ВПО, Івано-Франківська область – 80000 ВПО, Закарпатська область – 80000 ВПО, Хмельницька область – 70000 ВПО, Чернівецька область – 50000 ВПО, Тернопільська область – 45000 ВПО, Волинська область – 23000 ВПО, Рівненська область – 20315 ВПО [97].

По-друге, найбільша кількість ВПО перемістилася до Київської, Харківської, Дніпропетровської, Львівської та Запорізької областей, що спричинило поглиблення соціально-економічних регіональних диспропорцій та збільшення навантаження на регіональну інфраструктуру. В Західному регіоні України та Центральному регіоні України, які також прийняли значну кількість вимушених ВПО, відбулися кардинальні демографічні зміни та зміни у сфері зайнятості.

По-третє, вимушена внутрішня міграція значної кількості населення має суттєві економічні наслідки і для регіонів, які втратили частину населення, і для регіонів, що приймали ВПО. Це призвело до припинення економічного територій України, що перебувають в зонах бойових дій та зростанні потреб у працевлаштуванні і забезпеченні житлом ВПО в приймаючих регіонах. Серед найбільш небезпечних наслідків вимушених переміщень, на нашу думку, є стан

раптової бідності для багатьох переселенців. Зауважимо, що це не тільки категорії населення з найнижчими доходами, а і представники категорії середнього класу. Значна частина ВПО втратили майно, роботу та стабільний заробіток, тому поповнили категорію вразливих до бідності людей. За оцінками Світового Банку рівень крайньої бідності серед громадян України, що відповідає менше 5,5 дол. США на день, зріс з 5,5 % (2021 р.) до 24,1 % (2022 р.) (Малюнок 3.2. [137]).

Малюнок 3.2. Динаміка рівня бідності в Україні, 2012–2022 рр.

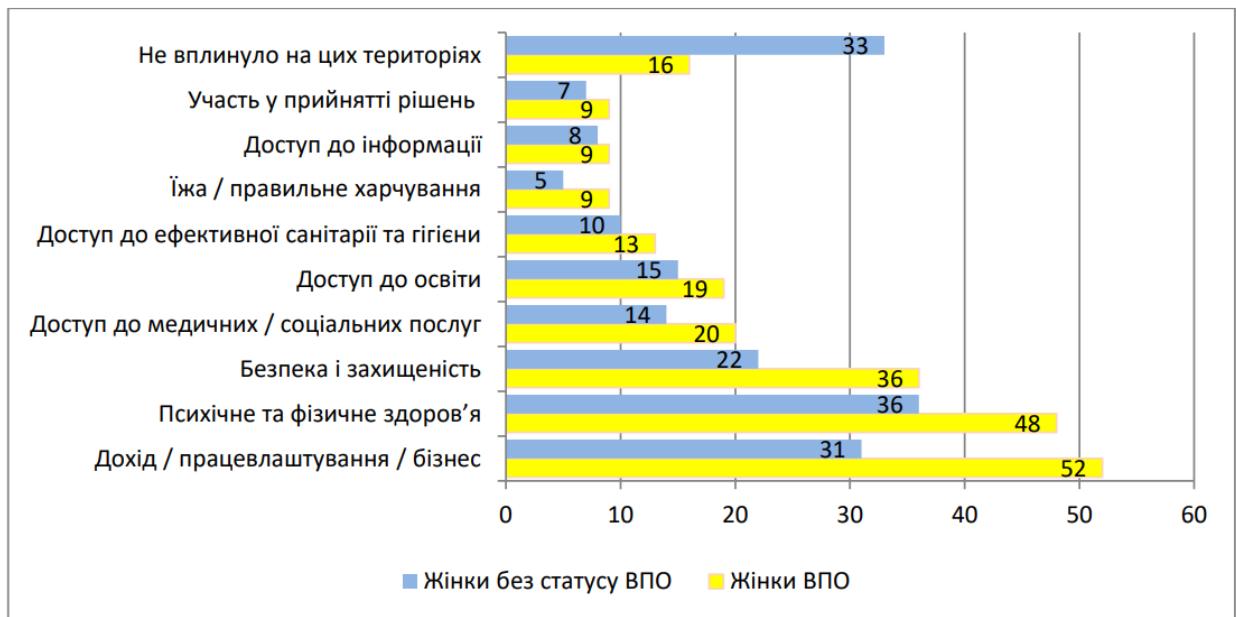
Внаслідок втрати майна, роботи, джерел доходу, інфляції, девальвації, підвищення цін в умовах триваючої війни відбулося скорочення доходів всіх категорій населення України, але, насамперед, ВПО та тих, що повернулися у прифронтові регіони. Скрутне матеріальне становище більшості ВПО є наслідком труднощів з працевлаштуванням на новому місці проживання: лише 40 % ВПО мають постійну роботу, але і для непереміщеного населення цей показник становить тільки 50 % [12]. Чисельність ВПО, які офіційно зареєстровані як безробітні станом на початок жовтня 2024 р. становила 9,6 тис. осіб, що дорівнює 9 % від загального числа безробітних в Україні загалом [12]. Вимушені внутрішні мігранти складають значну частину серед того населення України, що змінили роботу після 22 лютого 2022 р.

Аналіз кадрового порталу robota.ua засвідчив, що головними перешкодами для офіційного працевлаштування ВПО є низький рівень заробітної плати на існуючих вакансіях, небажання роботодавців винаймати внутрішніх переселенців, відсутність вакансій, відповідних рівню освіти та досвіду, недостатні професійні навички, неактуальність професії та фаху [49].

Перешкодами для працевлаштування ВПО можуть бути: необхідність наявності адреси постійного місця проживання, неможливість підтвердити наявний досвід роботи через втрату документів, побоювання працедавців через неможливість звільнити ВПО в разі потреби [10].

По-четверте, більшість ВПО вимушені інтегруватися громадах, до яких були переміщені, оскільки не можуть повернутися до своїх. Це створює виклики для управління соціальною інтеграцією, освітою та працевлаштування. Необхідність управління процесом адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб викликало додаткове навантаження на регіональну економіку, локальний ринок праці, соціальні служби, медичні заклади та освітні установи, мають надавати послуги всім громадянам України. Однією з найбільш уразливих сфер стала сфера освіти, яка має в умовах неперервних загроз, гарантувати безпеку та доступність освіти. Наприклад, за даними МОН України тільки в 2022–2023 н. р. 167 тис. внутрішньо переміщених учнів продовжили навчання в ЗЗСО, але МОН немає інформації про те, чи всі внутрішньо переміщені учні продовжили здобувати середню освіту [8].

По-п'яте, вимушені внутрішні міграції посилили гендерну асиметрію на ринку праці України. Серед ВПО жінки з дітьми є найбільш вразливою групою, оскільки часто є єдиними годувальниками. Серед них 52 % вказали на втрату доходів, проблеми зі здоров'ям відчували 48 % внутрішньо переміщених жінок [104, с. 5–6]. 59 % вимушені економити на задоволенні всіх базових потреб, тоді як це характерне для 51 % жінок приймаючих громад та 35 % місцевих чоловіків. Додатковим фінансовим тягарем для 57% жінок-ВПО є орендна плата за винайм житла тощо (Малюнок 3.2. [124, р. 34–37]).

Малюнок 3.3. Самооцінка наслідків для внутрішньо переміщених жінок, 2023

Дослідження фіксують вразливість жінок у сфері праці. 50 % вимушено переміщених жінок в результаті російської агресії втратили роботу. Це ж стосується 28 % внутрішньо переміщених чоловіків та 20 % населення приймаючих громад [124, р. 37]. Значно зросла кількість жінок, які зайняті неповний робочий день, оскільки дошкільні дитячі заклади та школи не працюють повний робочий день. Тому 41 % жінок-ВПО шукають роботу з гнучким графіком, 29 % – з можливістю працювати віддалено та 28 % – неповний робочий день [124, р. 36].

Отже, визначені аспекти внутрішньої міграції населення України в умовах російсько-української війни засвідчують необхідність вироблення дієвих стратегій управління не тільки процесами переміщення населення, але і наслідками цього переміщення. Внутрішні міграційні процеси створили серйозні виклики для системи публічного управління, серед яких найбільш небезпечною була відсутність чіткої стратегії та ресурсів для ефективного публічного управління внутрішніми міграційними потоками. На основі здійсненого вище аналізу, а нашу думку, можна визначити чотири категорії викликів для публічного управління в сфері управління внутрішніми міграціями.

Група організаційних викликів. Організаційні виклики публічному управлінню внутрішніми міграціями в умовах російсько-української війни визначаються необхідністю координації зусиль між центральними, регіональними та локальними органами публічного управління. Відсутність моделі кризової комунікації та державних стратегій приводить до неефективного використання ресурсів системи публічного управління та ухвалення неефективних управлінських рішень. Органи публічного управління стикаються з дефіцитом фінансових ресурсів, кадрових ресурсів та інфраструктурних ресурсів, які необхідні для здійснення належного управління внутрішніми міграційними процесами [89, с. 212]. Організаційні ризики обмежують можливості реалізації національних та регіональних програм підтримки внутрішньо переміщених осіб, надання соціальних послуг, здійснення належного моніторингу та аналізу міграційних тенденцій.

Група правових викликів. Правові виклики відображають ускладнення документального оформлення статусу та прав внутрішньо переміщених осіб та можуть затримувати надання необхідної фінансової допомоги тим, хто потребує її та має на неї право. Потенційно, правові виклики можуть знижувати рівень довіри ВПО довіру до інститутів публічного управління та державної влади. Недосконалість нормативного регулювання прав ВПО призводить до невизначеності в питаннях надання цього правового статусу та призначення соціальних гарантій [42, с. 236–237]. Відповідно, правові виклики можуть посилюватися через зловживання, дискримінацію та обмеження доступу до проголошених державою соціальних послуг.

Група соціально-економічних викликів. Соціально-економічні виклики створюють ризики соціальної напруги через підвищення рівня вразливості внутрішньо переміщених осіб, що впливає на загальну стабільність та розвиток тих регіонів України, які є приймаючими регіонами [42, с. 118–136].

Група інтеграційних викликів. Інтеграційні виклики, як труднощі інтеграції ВПО в нові громади, деталізуються через відсутність сталих соціальних зв'язків, культурних та мовних бар'єрів, відмінностями побуту, що підвищує

рівень соціальної ізоляції в громадах, які прихищають ВПО [28, с. 179]. Не менше значення має і такий вимір групи соціально-економічних викликів як конкуренція робочі місця, житло, соціальні послуги. Стереотипи та дискримінація можуть генерувати відчуження та конфлікти, що загрожує внутрішній стабільності громад.

Потреба управління внутрішніми міграціями була актуалізована ще на початку російсько-української війни у 2014 р. Вона була осмислена, а управлінські рішення щодо управління внутрішніми міграціями в умовах війни були закріплені вже в «Угоді про коаліцію депутатських фракцій», в якій йшлося про «законодавче закріплення статусу вимушених переселенців..., що гарантує переселенцям всю повноту громадянських прав у місцях тимчасового проживання та передбачає соціальні гарантії, що враховують особливості статусу цієї категорії громадян» [35, с. 180]; та Програмі діяльності уряду В. Гройсмана, в якій наголошувалося на необхідності «соціального захисту, працевлаштування та реінтеграція внутрішньо переміщених осіб ..., залучення для тимчасово переміщених осіб, українських громадян на Донбасі та в Криму, зокрема кримських татар, допомоги від ООН, країн-членів Групи семи та ЄС» [35, с. 51].

За оцінками О. Рогача, М. Савчина та М. Менджул «на практиці на початковому етапі формування нормативно-правової бази можна було спостерігати такі проблеми у забезпеченні прав ВПО: недосконала процедура взяття на облік ВПО; ненадання житлового приміщення; відмова у працевлаштуванні; відмова банківських установ у наданні банківських послуг; виникнення проблем і перешкод в отриманні пенсій та соціальних виплат; перешкоди у комерційній та господарській діяльності» [127, с. 63].

Дійсно, на початок масштабного вторгнення росії українське національне законодавство не було адаптованим до реалій російсько-української війни, тому посвідчення внутрішньо переміщеної особи, які були видані, мали тимчасовий характер, а їх дія поширювалася тільки на конкретну громаду або область. Створені локальні системи реєстрації ВПО використовувалися органами

місцевого самоврядування для обліку гуманітарної допомоги, яку вони надавали тим, хто її потребував [97]. Після внесення змін до «Порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи» [55], затвердженого постановою КМУ 13 березня 2022 р., громадяни України з районів активних бойових дій почали офіційно отримувати статус ВПО. 21 березня 2022 р. КМУ анонсував урядову програму підтримки ВПО, якою передбачалася соціальна допомога, компенсація роботодавцям за офіційне працевлаштування ВПО й відшкодування комунальних витрат тим власникам житла, хто надав прихисток внутрішнім мігрантам. Постановою було передбачено виплачувати 2 тис. грн. щомісяця кожній ВПО, а 3 тис. грн – дітям та особам з підтвердженою інвалідністю. Тим переселенцям, які в перші тижні війни отримали посвідку ВПО, необхідно було пройти процедуру повторної реєстрації для внесення офіційних даних до Єдиної електронної бази даних про внутрішньо переміщених осіб та, на цій основі, отримати державну допомогу. Для ЦПАПів та органів місцевого самоврядування це стало організаційним викликом, оскільки вимагало витрати ресурсів на систематичні роз'яснення важливості та технічних аспектів даної процедури. Але, в умовах стрімкого поширення бідності внутрішньо переміщених осіб основним джерелом доходу для 22 % є саме державна допомога, а серед сімей з дітьми цей показник становить 30 % [111].

Державна політика управління внутрішніми міграціями насамперед, спрямована на забезпечення прав і потреб внутрішньо переміщених осіб, що відповідає нормам Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [56]. Зокрема, йдеться про фінансову підтримку, програми житлового забезпечення, соціальні послуги та інтеграцію, міжнародне співробітництво. Але, державний бюджет України не здатний профінансувати всі заходи, насамперед в сфері забезпечення житлом, охорони здоров'я та соціальних послуг. Наприклад, у 2023 р. тільки 30 % потреб внутрішньо переміщених осіб у житлових субсидіях були покриті з державного бюджету.

Для забезпечення реалізації внутрішньої міграційної політики України необхідні суттєві зміни в алгоритмах управління внутрішньо міграційними

процесами на національному та регіональному рівнях. На нашу думку, необхідно фінансово забезпечити вже ухвалені програми, спрямовані на внутрішні міграції, через більш активне залучення міжнародних донорів та міжнародних організацій. Також потребує посилення координація між різними рівнями системи публічного управління України шляхом створення Національного центру управління внутрішньою міграцією.

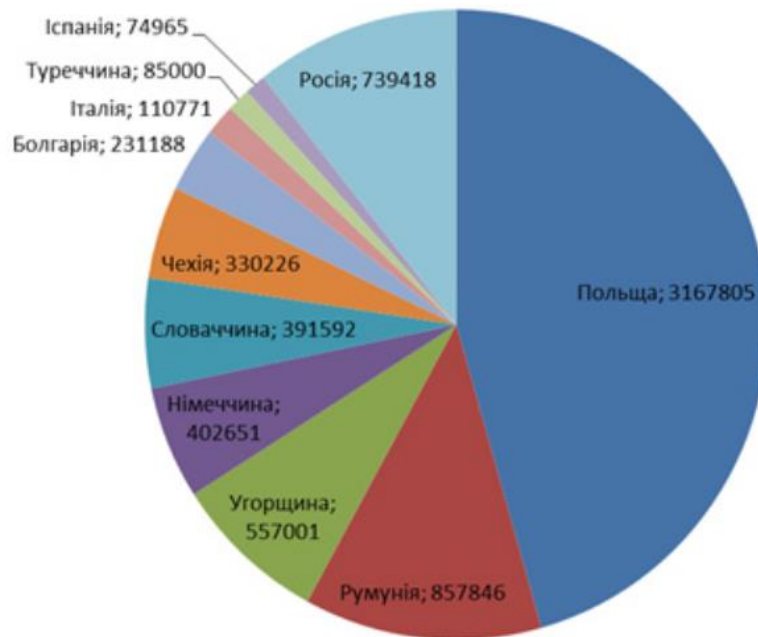
Створення національної системи управління міграційними процесами в Україні, на нашу думку, є визначальним в розгортанні процесу вдосконалення управління внутрішніми міграційними процесами, оскільки це дозволить мінімізувати дублювання функцій національних, регіональних та локальних органів публічного управління в забезпеченні оперативного реагування на виклики. Саме Національний центр управління внутрішньою міграцією міг би забезпечувати необхідно високий рівень ефективної та дієвої заходів державної міграційної політики, визначені в «Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року» [84]. Відповідно, на регіональному та локальному рівнях управлінської вертикалі можна було б в скоординованій системі досягати, відповідно до визначених термінів, основних цілей державної міграційної політики у сфері реагування внутрішньої міграції. До найбільш нагальних проблем ми відносимо: алгоритмізація вимушеного внутрішнього переміщення населення України; безпечну евакуацію громадян із небезпечних для життя регіонів Української держави; забезпечення задоволення гуманітарних потреб внутрішньо переміщених осіб; дотримання технологій адаптації внутрішньо переміщених осіб на нових місцях проживання в громадах; інтеграція внутрішньо переміщених осіб у соціально-економічне та культурне життя приймаючої територіальної громади; підтримка повернення до постійного місця проживання внутрішньо переміщених осіб; реінтеграція внутрішньо переміщених осіб. Оскільки реалізація цих цілей потребує суттєвих фінансових витрат та людських ресурсів, то Національний центр управління внутрішньою міграцією міг би виконувати свої функції на принципах тристоронньої участі органів публічного управління, бізнесу та інститутів громадянського

суспільства.

3.2. Управління зовнішніми міграційними процесами під час дії правового режиму воєнного стану

Однією з цілей «Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року» [84] є система заходів в сфері управління та регулювання зовнішньої міграції населення України. Вона сформульована як «зменшення негативних наслідків еміграції з України та збільшення її позитивного впливу на розвиток держави» [84], тобто координація зовнішніх міграційних процесів з цілями розвитку Української держави та забезпечення національних інтересів в сферах безпеки, людського капіталу та сталого розвитку. Зрозуміло, що в умовах масштабної російської агресії досягати цієї цілі достатньо складно.

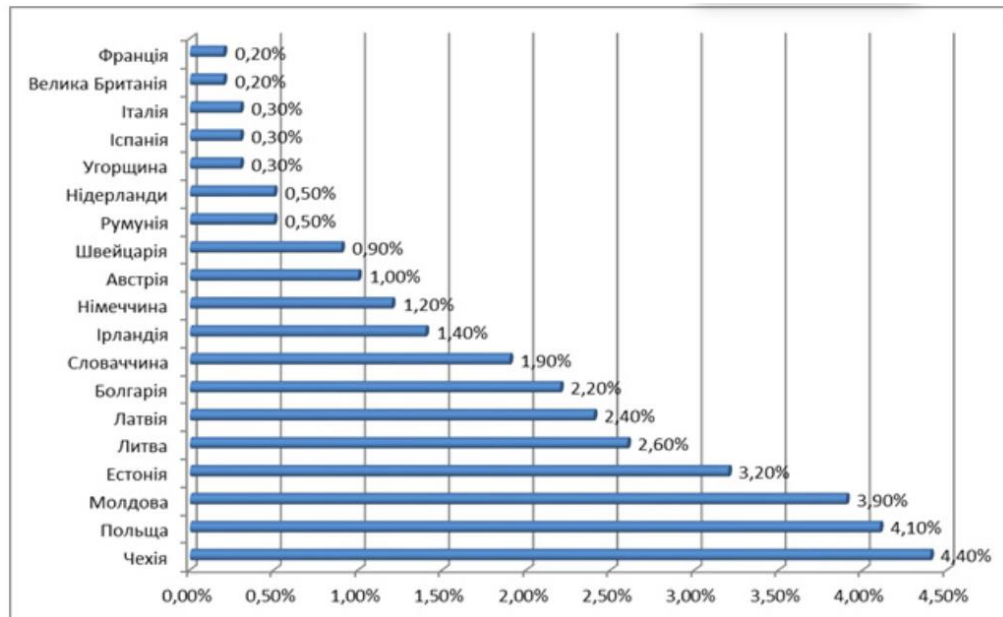
Насамперед, звернемося до статистичних даних, доступних на офіційному веб-сайті Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців, щоб проілюструвати збільшення зовнішньої міграції з України, спричиненої російською агресією проти Української держави. Станом на 19 червня 2023 року в Європі зареєстровано 5958800 біженців з України, а в усьому світі – 6303500 осіб. Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців використовує термін біженці досить узагальнено, коли йдеться про українців, які покинули свою країну через війну [134]. У результаті російської агресії десятки мільйонів українців були змушені змінити своє житло; з них більше п'яти мільйонів вихали через західний кордон України, щоб отримати тимчасовий притулок в європейських державах. На Малюнку 3.4. наведена кількість зовнішніх мігрантів з України у 2022–2023 рр.

Малюнок 3.4. Кількість зовнішніх мігрантів з України, 2022–2023 рр.

Хвиля біженців з України відрізняється від попередніх міграційних потоків до Європи у XXI ст. Вона відрізняється тим, що більшість українських біженців є жінками працездатного віку та мають вищу освіту. Характерною рисою хвилі українських біженців, спричиненої російсько-українською війною, є те, що значна частка поміж них є неповнолітніми. За обчисленнями експертів вона становить від 28% до 44%, що створює додатковий тиск на бюджети європейських держав та ЄС, які несуть додаткові витрати на адаптацію зовнішніх мігрантів з України [87]. Приміром, у Польщі видатки на освіту 560 тисяч зареєстрованих українських дітей становили у 2022–2023 рр. 2,2 млрд. євро, а на медичне забезпечення – 1,5 млрд. євро. Залежно від країни, на кожного українського біженця європейські держави витрачають від 9 тис. євро до 25 тис. євро на рік. У 2023 р., порівняно з першими місяцями масштабної російської агресії, кількість українських мігрантів в держава-членах ЄС стабілізувалася. У середині 2022 р. навіть окреслилася тенденція до їх повернення в Україну, але восени 2022 р., через посилення російських атак на критичну інфраструктуру України ситуація змінилася. Станом на початок 2024 р., за даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, кількість українських мігрантів у

держав Європи становила близько 1 % від загальної кількості населення Європи (Малюнок 3.5 [6]).

Малюнок 3.5. Частка українських біженців в структурі населення держав Європи

Відповідно, така масована зовнішня міграція, спричинена російською агресією, потребувала особливої уваги з боку держави, насамперед в частині вироблення дієвих інструментів управління зовнішніми міграційними процесами. Нагадаємо, що Президент України В. Зеленський 24 лютого 2022 р. відповідним Указом Президента оголосив в Україні воєнний стан [53], а Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про затвердження Указу Президента України Про введення воєнного стану в Україні» [68]. Строк дії воєнного стану в Україні неодноразово продовжувався підписанням відповідного Закону України.

Масштабна військова агресія росії проти України викликала необхідність загальної мобілізації, метою якої є забезпечення оборони Української держави. Відповідно до негайно ухвалених нормативно-правових актів, на період дії правового режиму воєнного стану в Україні, чоловікам, які є громадянами України віком від 18 років до 60 років та жінкам, які є військовозобов'язаними, виїзд за межі України був обмежений.

Така політика Української держави є логічною, відповідно до неї військовозобов'язані громадяни України мають забезпечувати захист своєї держави. Однак така заборона для військовозобов'язаних не є абсолютною, вона опирається на чітке визначення різних категорій населення України для яких (не)вводяться обмеження свободи пересування. Перетнути кордон України мають право чоловіки, віднесені до окремих категорій, визначених в Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [73] та відповідних «Правилах перетинання державного кордону громадянами України» [67], які були розроблені Державною прикордонною службою України та затверджені відповідною Постановою КМУ. Перелік категорій громадян, яким (не)дозволено перетинати кордон України в умовах правового режиму воєнного стану постійно зазнає змін, що провокує проблеми в управлінні зовнішніми міграціями громадян України.

Зокрема, на практиці відчутними є проблеми реалізації державної міграційної політики стосовно військовозобов'язаних під час правового режиму воєнного стану, оскільки процедура надання дозволів на виїзд з України військовозобов'язаним чоловічої статі в умовах загальної мобілізації в багатьох аспектах є недосконалою. Цими прогалинами в управлінському алгоритмі користуються особи, які прагнуть уникнути мобілізації. Водночас, невідповідність законодавчого регулювання нормативному регулюванню цієї сфери спричиняє відсутність належного контролю та підвищує корупційні ризики на кожному окремому етапі отримання дозволу для виїзду за межі України.

Одним з прикладів високого рівня корупційної складової на рівні системи надання дозволів для виїзду за кордон України військовозобов'язаних чоловіків – громадян України, є Єдиний комплекс інформаційних систем Шлях, що адмініструється Державною службою України з безпеки на транспорті. Система Шлях була створена в травні 2022 р. для забезпечення спрощення управління процесом перетину державного кордону України для водіїв, що здійснюють вантажі гуманітарні перевезення, доставляють європейську допомогу та медичні

вантажі для потреб ЗСУ, інших військових формувань та населення України автомобільним транспортом. Але ця ініціатива почала використовуватися військовозобов'язаними особами з метою ухилення від мобілізації. Відповідно до Звіту Тимчасової слідчої комісії ВРУ, з 24 лютого 2022 р. по 31 грудня 2022 р. уповноваженими службовими особами до системи Шлях були внесені 160616 записів стосовно 96442 чоловіків призовного віку, які є громадянами України. З 96442 чоловіків наданим дозволом для виїзду за кордон скористалися 66374 особи. Водночас, серед зареєстрованих в системі Шлях 9373 чоловіків, що становить 11,17 % від загальної кількості зареєстрованих, не повернулися в Україну [77].

Відповідно до Постанови КМУ «Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України» [67] під час дії правового режиму воєнного стану за рішенням Міністерства молоді та спорту України мають право на виїзд за межі України спортсмени, тренери, інші фахівці, які їх обслуговують. Цей механізм передбачає отримання спортсменами, тренерами та іншими фахівцями спортивної сфери підтвердних документів від Міністерства молоді та спорту України як від центрального органу публічного управління, що мають бути надані представникам Державної прикордонної служби України під час перетину кордону України. Такий дозвіл для даної категорії осіб надається тільки терміном до 30 днів, але він може бути збільшений, виключно за дозволом відповідного Міністерства. Зауважимо, що відповідальність за порушення взятих зобов'язань спортсменами, тренерами та іншими фахівцями спортивної сфери щодо термінів повернення в Україну після завершення спортивних заходів відсутня. Як наслідок, в травні 2023 р. на офіційному сайті Міністерства був оприлюднений список з понад 200 спортсменів, які порушили встановлені правила. Такий приклад вказує на недосконалість нормативно-правового забезпечення державної зовнішньої міграційної політики України в умовах правового режиму воєнного стану [93].

До осіб, яким надається сприяння в отриманні дозволів для перетину кордону України в умовах дії правового режиму воєнного стану, належать діячі

культури та сфери інформації, метою виїзду яких є захист інтересів Української держави та її популяризація на міжнародній арені. Вони також мають обов'язково поверненням в Україну. Для даної категорії осіб видача дозволу на перетин державного кордону України перебуває в сфері повноважень Міністерства культури та інформаційної політики України. Але і тут ми можемо констатувати недосконалість системи публічного управління зовнішніми міграційними процесами. Наприклад, суспільний резонанс викликала ситуація зі стендапером, який публічно заявив про те, що виїхав за межі України за офіційним дозволом Міністерства культури та інформаційної політики України тоді, коли неодноразово отримував повістки ТЦК та СП) [88]. Офіційною відповіддю Міністерства культури та інформаційної політики України щодо даної ситуації буда заява, в якій зазначено: «з метою запобігання подібним наступним ситуаціям, МКІП разом з правоохоронними органами буде ініціювати посилення відповідальності за порушення правил виїзду та повернення до України чоловіків призовного віку» [47].

З метою посилення інституційної спроможності управління зовнішніми міграційними процесами та забезпечення дотримання чинних правил та процедур перетину кордону України, повернення військовозобов'язаних чоловіків в Україну, які до того отримали дозвіл на виїзд під час дії правового режиму воєнного стану, Кабінет Міністрів України вивчав можливість запровадження послуги «Відродження». Змістом цієї послуги вбачалася можливість для військовозобов'язаних чоловіків перетнути кордон України, наприклад у офіційне відрядження, але тільки після сплати грошової застави. Однак, уряд відмовився від пропонованого механізму системи «Відродження».

Таким чином, від часу введення правового режиму воєнного стану 24 лютого 2022 р., в процесі реалізації державної міграційної політики щодо зовнішньої міграції військовозобов'язаних громадян України є суттєві проблеми, які генерують корупційні ризики та зловживання чинними правилами перетину державного кордону України в умовах дії правового режиму воєнного стану. На нашу думку, нормативно-правове регулювання цього аспекту управління

міграційними процесами є недосконалим та позначене відсутністю встановленої відповідальності за порушення діючих правил своєчасного повернення військовозобов'язаних громадян України в Україну. Водночас, варто наголосити, що управління зовнішніми міграціями за допомогою жорсткого адміністративного регулювання для України, яка рухається євроінтеграційним курсом, буде суперечитиме задекларованим цілям набуття повноправного членства України в ЄС.

Аналізуючи процес управління зовнішніми міграціями, варто звернути увагу і на роль ЄС в даному процесі. Після початку масштабної військової агресії росії в Україну ЄС негайно продемонстрував дієву солідарність з Україною, та підтримав її громадян, які потребували гуманітарної допомоги, цивільного захисту тим, хто рятується від війни, підтримки на кордоні. ЄС вперше у своїй історії ввів у дію «Директиву про тимчасовий захист», якою запровадив нормативно-правове регулювання допомоги в умовах масового прибуття українців на територію Об'єднання [14]. Одночасно, Єврокомісія розпочала комунікації з державами-членами ЄС для збору оперативної інформації про ситуацію на кордонах ЄС та щодо запобігання торгівлі людьми. З цією метою Генеральний директорат з питань міграції і внутрішніх справ почав координувати Платформу солідарності, метою якої є забезпечення імплементації «Директиви про тимчасовий захист» [14].

Для України особливо корисним є досвід ЄС з реалізації «Плану ЄС з забезпечення готовності до міграції та кризових ситуацій», який опирається на збір інформації про прибуття біженців та їх міграційну динаміку на території ЄС з метою врегулювання внутрішніх міграційних процесів. З метою захисту українських біженців від існуючих загроз з боку злочинних груп, ЄС забезпечив розгортання у прикордонних з Україною держава-членах ЄС (Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина) оперативних групи, до складу яких входять спеціалісти Європолу та запрошені публічні службовці. Ці групи надають підтримку національним органам публічного управління в проведенні вторинних перевірок біженців з України та розслідуваннях з виявлення терористів та

злочинців, які намагаються в'їхати у потоці біженців до ЄС. Оперативні групи також збирають інформацію, яка використовується для визначення рівня загроз для злочинної діяльності та сприяє розслідуванню різних злочинів [22].

Під час міграції українців до ЄС виникла низка загроз торгівлі людьми. В ЄС торгівля людьми визначена як незаконна діяльність, яка передбачає «набуття, перевезення, приховування або одержання контролю над людьми з метою експлуатації» [22]. У процесі міграції українців до ЄС в умовах підвищеної небезпеки через збройну агресію росії, вірогідність стати жертвами торгівлі людьми є підвищеною, особливо у жінок та дітей. Торгівці людьми можуть примусом чи обманом залучати жінок та дітей до примусової праці, сексуальної експлуатації, незаконної трансплантації органів та інших незаконних форм експлуатації людини людиною. Сексуальна експлуатація жінок та дівчат є надзвичайно важливою загрозою, адже їх можуть примушувати надавати сексуальні послуги проти волі. Тому ЄС багато уваги приділив поширенню інформації серед українських біженок про те, як не стати жертвою сексуального насильства, примусової проституції, іншої форми сексуальної комерційної експлуатації. Означена загроза системно моніториться урядами держав-членів ЄС, міжнародними організаціями, правозахисними групами та європейськими інституціями.

Ще однією з загроз, яка потребує особливої уваги на рівні управління міграційними процесами є примусова праця. Українські мігранти потенційно можуть опинитися в ситуації незаконної праці, коли вони піддаються експлуатації з боку роботодавців, яка включає погані умови праці, неналежну оплату праці, невідповідність умов праці стандартам безпеки ЄС, недотримання прав інших працівників.

Саме на запобігання цим проблемам, виявлення та захист потенційних жертв загроз, забезпечення безпеки та певного рівня добробуту біженців була спрямована активація «Директиви про тимчасовий захист» [14] та відповідний запуск програми екстреної допомоги українським біженцям, яка охопила їх основні потреби та визначила алгоритм надання допомоги українцям, які

постраждали від війни в Україні вже на кордонах ЄС. Єврокомісія одразу сформулювала та оприлюднила оперативні керівні принципи для підтримки держав-членів ЄС в застосуванні норм «Директиви про тимчасовий захист» [14], в якій особливу роль грають спеціальні розділи про торгівлю людьми, дітей та неповнолітніх без супроводу. Єврокомісія наполегливо заохочувала держави-члени ЄС до запровадження адекватних запобіжних заходів для осіб, які рятувалися від російської агресії в Україні.

На нашу думку, Україна також має посилити таку складову управління зовнішніми міграційними процесами, яка стосується належного інформування українців про ризики торгівлі людьми, вдосконалення раннього виявлення таких ризиків та підтримки жертв торгівлі людьми. Також Україна має приєднатися до Спільного плану боротьби з торгівлею людьми на 2021–2025 рр., який заснований на стратегії ЄС з протидії торгівлі людьми. Це є важливою можливістю для вдосконалення механізмів та інструментів управління зовнішніми міграційними процесами, необхідною для опанування логіки управління зовнішніми міграціями, після набуття Україною повноправного членства в ЄС.

3.3. Стратегічні пріоритети управління міграційними процесами в перспективі повоєнного відновлення України

Стратегічні пріоритети управління міграційними процесами в перспективі повоєнного відновлення України визначаються в парадигмі реінтеграції територій України, які були звільнені від тимчасової окупації. Основою цього процесу, окрім чіткої державної політики міграційні процеси, які відновлять людський капітал цих понівечених територій України. За означенням Р. Джексона, реінтеграція територій є процесом повернення територій, які пережили відокремлення, спроби відокремлення чи зовнішні інтервенції, до складу суверенної держави. На думку Р. Джексона для міжнародного визнання суверенітету держави відновлення територіальної цілісності та суверенітету є особливо важливим [114]. С. Седман характеризує реінтеграцію територій як

виклик, з якими держава стикається вже після встановлення миру. Він вважає, що реінтеграція територій є зусиллями, спрямованими на повернення під контроль центральної влади цих територій разом з населенням [133]. О. П. Річмонд дивиться на реінтеграцію територій як на складний та багаторівневий процес, який є поєднанням політичних, економічних, соціальних та культурних зусиль, що спрямовані на створення легітимних структур публічного управління та сприяє відновленню постконфліктних суспільств [125]. Дж. Раггі через концепцію територіальності стверджує, що реінтеграція території охоплює як фізичний аспект територіального контролю, так і соціальний та символічний виміри, пов'язані з ідентичністю та суверенітетом [131].

За визначенням ООН, реінтеграція територій означає комплексний процес відновлення територій, що постраждали від конфлікту, відокремлення, зовнішнього втручання, в складі визнаної суверенної держави. Таке визначення реінтеграції вказує на актуальність процесу створення легітимних структур публічного управління та сприяння постконфліктній відбудові, метою якої є досягнення тривалого миру та суспільної стабільності [134]. За визначенням Міжнародного Комітету Червоного Хреста, реінтеграція територій є багатогранним процесом, спрямованим на відновлення територіальної цілісності, верховенства права та механізмів забезпечення захисту осіб, постраждалих від війни. Цей складний процес охоплює: по-перше, подолання гуманітарних наслідків окупації; по-друге, сприяння поверненню біженців та реінтеграції переміщених осіб; по-третє, створенню умов для розвитку на деокупованих територіях та сталого миру [135].

Таким чином, реінтеграція територій є, по-перше, складним і динамічним процесом, що спрямовується засобами державної політики та публічного управління на відновлення тих територій, що постраждали від війни чи збройних конфліктів; по-друге, способом повернення до складу визнаної суверенної держави шляхом подолання ризиків повернення територій. На нашу думку, реінтеграція тимчасово окупованих та звільнених від російської агресії територій України передбачає відновлення її територіальної цілісності та створенням

легітимних структур публічного управління. Реінтеграція спрямована й на подолання гуманітарних наслідків російсько-української війни, забезпечення захисту населення, що постраждало від переміщення і насильства. Політика реінтеграції ТОТ є складними для правового врегулювання процесом, але він не може відбуватися хаотично, тому потребує ретельного моделювання та контролювання.

Станом на 20 травня 2023 р., росія окупувала 109,219 км² або 18,091 % території Української держави. 43,969 км², або 7,283 % були окуповані до 24 лютого 2022 р., а 65,249 км², що становить 10,808 % від всієї території України були окуповані внаслідок масштабного вторгнення. До 20 червня 2023 р. ЗСУ деокупували 43,003 км², що становить 7,123 % загальної площі території України [108]. Окрім статусу ТОТ, Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій (далі – МРТОТ) визначає території, на яких ведуться бойові дії. За офіційними даними, станом на 15 травня 2023 р., до цього переліку увійшли 203 громади з 8 областей України [20].

Політика реінтеграції ТОТ є основою процесу відновлення територіальної цілісності Української держави під час та після завершення військової агресії росії. Така політика має опиратися на певну управлінську модель, яка має виконувати організаційну, регулятивну та контрольну функції та покладатися на методи, процедури і правила формального та неформального ряду. Досвід управлінських систем, які здійснювали подібні процеси на державному рівні вказує, що не всі елементи механізму публічного регулювання реінтеграції можуть підтримуватися на інституційному рівні або виключно спеціально створеними для цього інституціями. Управлінню міграційними процесами під час реінтеграції ТОТ України притаманний політичний контекст, який актуалізує не тільки правові норми, управлінські технології, але і політичні норми та цінності. Йдеться про національні інтереси, розуміння змісту прав і свобод людини та громадянина, інтересів й потреб деокупованих територіальних громад, цінності непорушність державних кордонів України тощо [99].

Публічне управління реінтеграцією ТОТ включає реінтеграцію власне і відновлення функціонування органів публічного управління на них [91, с. 96]. Тобто, це не лише механічне возз'єднання територій держави та відновлення конституційної територіальної цілісності, а одночасне налагодження суспільного діалогу, адаптація громад, інтеграція населення, що перебувало в окупації у загальнодержавний простір, це відновлення захисту їх громадянських прав, етнополітична консолідація, вироблення та провадження спеціально напрацьованих форматів публічного управління та політико-правових механізмів реінтеграції [102, с. 65]. Така модель публічного управління включає низку напрямків, що спрямовані на відновлення прав громадян в контексті нового осмислення проблеми забезпечення безпеки громадян, можливостей їх економічного розвитку та соціокультурної стабільності.

Публічне управління реінтеграцією ТОТ України має супроводжуватися політичними заходами, що сприятиме реалізації цілей реінтеграції: створення перехідних механізмів правосуддя; реалізація ефективної правозахисної стратегії; сприяння належному урядуванню [90, с. 98]. Стратегія публічного управління реінтеграцією ТОТ повинна бути комплексного характеру і мати на меті як відновлення миру, так і людського капіталу [135].

Стратегія публічного управління, так само, як і політика реінтеграції ТОТ України не отримала комплексного нормативно-правового врегулювання на рівні окремого законодавчого акту. Правові основи статусу ТОТ України тільки визначають контури політики реінтеграції та потенційні механізми управління, зокрема і міграційними процесами. До таких нормативно-правових актів варто віднести Закон України «Про національну безпеку України» [74], Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [79], Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [59], Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [57], «Стратегію національної безпеки України» [95], затверджену Указом Президента України від 14 вересня 2020 р., «Державну стратегію

регіонального розвитку на 2021–2027 роки» [60], Постанову КМУ «Про підготовку до дій зі стабілізації та реінтеграції деокупованих територій Донецької та Луганської областей» [76].

На нашу думку, успіх реалізації принципів доброго урядування в процесі реінтеграції ТОТ України визначається прийняттям Закону України про реінтеграцію деокупованих територій та ухвалення необхідних для його реалізації підзаконних нормативно-правових актів. ВРУ в своїй Заяві від 23 серпня 2023 р. «Про пріоритетні напрями державної політики України в сфері деокупації, реінтеграції і відновлення Автономної Республіки Крим та міста Севастополя» [69] визначила необхідність відновлення територіальної цілісності України в тих межах, які визнані на міжнародному рівні. Тобто йшлося, зокрема й про деокупацію АРК та м. Севастополя. Тому, ухвалення державної Концепції реінтеграції деокупованих територій та відповідних їй стратегічних документів в сферах інформаційної та економічної політики на деокупованих територія України буде логічним продовженням політичних заяв. На рівні управлінських практик буде можливість вироблення алгоритмів здійснення управлінської діяльності на реінтегрованих територіях.

Для ефективності публічного управління, зокрема і міграційними процесами, на деокупованих територіях важливе значення має час перебування в статусі ТОТ незалежної держави. Ми погоджуємося з І. Кресіною, що чим довшим є цей час, тим примарнішими є перспективи успішної та неконфліктної реінтграції і тим більше ресурсів публічного управління доведеться використати для досягнення успіху системи публічного управління [29]. Т. Линник з цього приводу також зазначив: «Україна вживає активних програмних заходів із деокупації та реінтеграції Криму що зокрема знаходить своє відображення у планах. Зазначені плани передбачають спеціальний адміністративний шлях контролю за виконанням, а їх заходи можна розподілити на деокупаційні та реінтеграційні. До основних викликів зазначених урядових планів слід віднести потребу їх кореляції із стратегічними безпековими документами та із бюджетним програмуванням. Питання громадського контролю за виконанням планів

деокупації та реінтеграції Криму має стати підґрунтям для нових наукових досліджень» [30, с. 137]. Отже, на сьогодні, в умовах триваючої російсько-української війни вироблення національної моделі реінтеграції ТОТ є одним із ключових завдань Української держави, яке потребує визначення механізму подолання внутрішніх і зовнішніх ризиків.

Публічне управління реінтеграцією ТОТ України та міграційні процеси як частина цього процесу охоплює значну сукупність стейкхолдерів, зокрема, органи державної влади, органи публічного управління, органи місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства, громадян України. Кожен з них має специфічні ресурси для участі в урегулюванні міграційних процесів. До процесу вироблення міграційної політики для реінтеграції залучена Верховна Рада України, тоді як громадський сектор є проміжною ланкою між органами публічного управління та суспільством [30, с. 137]. Громадська участь в управлінні міграційними процесами під час реалізації політики реінтеграції ТОТ України сприяє забезпеченню прозорості та ефективності політичних рішень та поглибленню суспільної довіри до системи публічного управління.

На сьогодні існують проблемні питання, які потребують упорядкування законодавства у сфері управління міграційними процесами в полі державної політики відновлення та реінтеграції деокупованих територій України. На нашу думку, необхідно прийняти відповідні закони України, усунути дублювання та суперечності в існуючому міграційному та реінтеграційному законодавстві та підзаконних актах, вдосконалити правові норми, пов'язані зі статусом деокупованої та реінтегрованої території та прийняти нормативно-правові акти щодо управління міграційними процесами в рамках реалізації політики реінтеграції ТОТ [100]. Дії української влади, на сьогодні, можуть бути визначені швидше як реактивні та ситуативні, а ряд проблем залишився поза увагою управлінських практик [121].

Водночас, Україна має досвід вироблення національного законодавства та моделі управління міграційними процесами для ТОТ. Маємо на увазі «Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Криму» [64] та плани

її реалізації. Саме ці документи стали основою для визначення потреби в ревізії та переоцінці нормативної бази, але вже в умовах масштабної російської агресії.

Протягом перших років окупації АРК Україна продовжувала реалізацію окремих управлінських заходів шляхом схвалення низки розпоряджень КМУ. Зокрема, йдеться, по-перше, про урядовий план додаткових заходів з тимчасового розміщення громадян України, які переселялися з Криму до інших регіонів України. Він був затверджений розпорядженням КМУ в квітні 2014 р. [62], але дуже швидко втратив свою чинність; по-друге, про план заходів, які спрямовувалися на реалізацію засад внутрішньої державної політики щодо ТОТ Криму, який був схвалений розпорядженням КМУ від 28 березня 2018 р. та скасований вже у 2021 р. [54]; по-третє, про чинну Стратегію інформаційної реінтеграції Криму, яка була затверджена відповідним розпорядженням КМУ в 2018 р. [85]; по-четверте, про Рішення РНБО України від 11 березня 2021 р., затвердженого указом Президента України № 117/2021, які затвердили Стратегію деокупації та реінтеграції Криму [81] та розроблений і затверджений розпорядженням КМУ план заходів з реалізації даної Стратегії [63]. У переддень масштабної російської агресії було схвалено «Стратегію розвитку кримськотатарської мови на 2022–2032 роки» [86], а в 2023 р. були внесені зміни до плану заходів з реалізації «Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Криму» [54], але сама Стратегії з 2021 р. ще не була змінена у передбачений українським законодавством спосіб.

Наведені документи вказують на те, що питання публічного управління деокупацією Криму як ТОТ України уряд намагався впорядкувати в 2018 р. у формі плану. Ця форма визначення управлінських стратегій була вітворена ц 2021 та 2023 рр. Зауважимо, що за оцінками першого заступника профільного міністра Ю. Куркчі «метою плану заходів є забезпечення дотримання прав і свобод громадян України – внутрішньо переміщених осіб, забезпечення дотримання прав і свобод громадян України, які проживають на ТОТ та реінтеграція ТОТ та її населення в єдиний конституційний простір України» [4].

Тобто про управління міграційними процесами як важливої частини реінтеграції ТОТ Криму не йшлося.

З відкритих джерел неможливо встановити чи були реалізовані плани реінтеграції ТОТ Криму, а редакції планів 2021 р. та 2023 р. також не передбачають публічних механізмів контролю за їх виконанням. Щодо нової редакції плану 2023 р. можна тільки процитувати повідомлення Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій стосовно того, що «заходи щодо реалізації Стратегії були оновлені з урахування умов правового режиму воєнного стану. Зокрема, того факту, що звільнення півострова може відбутися вже найближчим часом» [1].

Інституціонально-функціональні принципи публічного управління міграційним процесами під час реалізації політики реінтеграції ТОТ передбачають створення ефективної вертикалі інститутів публічного управління та здійснення управлінських процесів та звільнених територіях, відповідно до розподілу повноважень та відповідальності. На нашу думку, в процесі публічного управління міграційним процесами під час реалізації політики реінтеграції ТОТ важливе значення має відігравати спеціально створений орган публічного управління, що координуватиме діяльність органів публічного управління на деокупованих територіях України. З метою сприяння координації заходів з питань управління деокупацією, реінтеграцією та відновленням територіальної цілісності України та подолання наслідків тимчасової окупації для громадян та юридичних осіб внаслідок збройної агресії, частково управлінням міграційними процесами була створена як консультативно-дорадча інституція – «Консультативна рада з питань деокупації та реінтеграції ТОТ Автономної Республіки Крим та міста Севастополя» при Президентові України [71].

На думку зарубіжних експертів, ефективності публічного управління, міграційними процесами на деокупованих територіях України залежить від результативності міжнародних зусиль з фізичної відбудови та інвестицій, які будуть ретельно розглянуті та враховуватимуть нові виклики належному

управлінню та верховенству права, зокрема, такі як корупція. Управління міграційними процесами у повоєнний період має враховувати нефізичні аспекти відбудови, що охоплюють усі загрози людській безпеці, такі як наявність стрілецької зброї та легких озброєнь, які можуть сприяти нестабільності в країні після закінчення війни [112]. Апробований підхід міжнародних донорів до реінтеграції територій та управління міграційними процесами може бути проблематичним, доки він зосереджений переважно на фізичній відбудові та інвестиціях, не супроводжуючись належними механізмами контролю. Такий підхід може бути надзвичайно шкідливим, як болісно показав досвід в Афганістані. У цьому випадку систематичні розкрадання і хабарництво на рівні інститутів публічного управління відновлюваної держави значною мірою сприяють провалу процесу відновлення та ре інтеграції [132].

Убезпечення повоєнного управління міграційними процесами в Україні пов'язані з розширенням можливостей громадянського суспільства України як суб'єкта нагляду. Деякі приклади вже є. Наприклад, Королівський інститут об'єднаних служб (RUSI) нещодавно запустив проєкт «Нагляд та моніторинг Фондів відновлення України» (SMURF) – ініціативу, спрямовану на підтримку громадянського суспільства України в ефективному нагляді за розподілом міжнародної допомоги, зокрема і для забезпечення функціональності системи публічного управління в частині управління міграційними процесами. Сьогодні відбувається налагодження зав'язків між українськими антикорупційними експертами, активістами громадянського суспільства та журналістами з політиками та науковими спільнотами в ЄС та Великій Британії, а також підвищення кваліфікації місцевих спеціалістів у розслідуванні фінансових злочинів [128]. Розширення прав і можливостей організацій громадянського суспільства, безумовно, є першочерговим, але більш конкретних інструментів, таких як цифрові платформи, що збирають відкриті дані про фінансові потоки, спрямовані на відбудову, посилять ефективність міжнародних антикорупційних практик в управлінні міграційними процесами на реінтегрованих територіях.

Таким чином, реінтеграція ТОТ є собою комплексом багатопланових управлінських заходів, цілей, завдань та напрямів діяльності органів публічного управління та інститутів місцевого самоврядування, органів національної безпеки та оборони, які спрямовані на відновлення територіальної цілісності. Важливим аспектом даного процесу є управління міграційними процесами на деокупованих територіях України. Українська держава вже зараз має розробити формалізований в правових нормах механізм управління міграційними процесами на тимчасово окупованих територіях України. Для цього необхідна політична воля, законодавче закладення основ державної політики реінтеграції тимчасово окупованих територій, пошук та впровадження ефективних підходів до діяльності органів публічної влади у питаннях реінтеграції тимчасово окупованих територій. Управління міграційними процесами в рамках реалізації політики реінтеграції має ґрунтуватися на Конституції України та мають бути визначені в спеціальному законі України.

ВИСНОВКИ

На сьогодні міграція є одним з достатньо суперечливих явищ в системі публічного управління. Міграції стали важливим чинником економічного та соціального розвитку більшості держав сучасного світу, оскільки на матричному рівні міграція справляє позитивний вплив на якість соціально-економічного розвитку. Органи публічного управління вказують на позитивні аспекти міграційних процесів, що сприяють прискоренню темпів економічного зростання національної держави: залучення висококваліфікованих мігрантів підвищуватиме продуктивність та конкурентоспроможність приймаючої країни, а бізнес-міграції сприяють створенню нових видів виробництва й відкриттю нових робочих місць. Одночасно мігранти з низьким рівнем кваліфікації, задовольняють попит в робочій силі на виконання тих робіт, що не хочуть виконуватися місцеві. Але, всередині держави завжди є побоювання щодо того, що мігранти можуть витіснити місцевих жителів з локального ринку праці, займаючи найбільш привабливі робочі місця, чи спричиняти збільшення витрат держави на соціальні потреби та виплати.

Публічне управління та публічне адміністрування у сфері міграції населення, а саме зовнішня виконавча та адміністративна діяльність уповноважених органів державної влади та інших суб'єктів, наділених повноваженнями у сфері міграції, є взаємодоповнюючими процесами. Вони спрямовані на реалізацію функцій, спрямованих на досягнення міграційних цілей держави, визначених у міграційному законодавстві та актах стратегічного планування у сфері міграції та інших сферах і галузях діяльності державної влади (економічної, соціально-демографічної, міжетнічної, забезпечення державної та громадської безпеки).

Впродовж останніх років Україна досягла вагомого прогресу в сфері управління міграційними процесами, зокрема виявляється тенденція налагодження співпраці з ЄС, що своєю чергою сприяє трансформації матриці управління міграціями. Повномасштабне вторгнення РФ на територію України,

поглиблення міграційної кризи та суттєве скорочення трудового потенціалу держави стали каталізатором для оновлення матриці управління міграційними процесами, вироблення стратегії міграційної безпеки, а також виявили потребу удосконалення інституційної підтримки цих процесів в умовах війни. Заразом наша держава зацікавлена в контрольованому переміщенні осіб та запобіганні нелегальній міграційній динаміці.

Адекватна реакція держави на негативні фактори, що спричиняють міграційні переміщення, вимагає впровадження дієвих і відповідних передовим міжнародним стандартам нормативних інструментів забезпечення реалізації національної міграційної стратегії. Державна політика управління міграційними процесами в умовах правового режиму воєнного стану ґрунтується на міжнародних і національних правових нормах, що забезпечують формування механізмів її реалізації. Систему нормативно-правового забезпечення управління міграційними процесами в Україні утворюють Конституція України, вітчизняне законодавство у сфері міграції та міграційної політики, а також правові акти наднаціонального (міжнародного) характеру. Більш детальна класифікація нормативних засад управління міграційними процесами дозволяє їх згрупувати наступним чином: (1) міжнародні нормативні документи, ратифіковані ВРУ; (2) Конституція України; (3) закони та кодекси України; (4) підзаконні акти, зокрема постанови та розпорядження КМУ, укази Президента України; (5) концептуальні та стратегічні документи; (6) відомчі нормативні документи національного, регіонального та локального характеру.

Інституційна матриця управління міграційними процесами являє собою декомпозицію формальних інститутів держави у формі конкретних органів/інституцій влади, спеціально створених або уповноважених на реалізацію державної політики управління міграційними процесами. Першочерговими завданнями посилення інституційної матриці управління міграційними процесами в Україні є налагодження ефективної взаємодії органів державної влади, інститутів громадянського суспільства та всіх зацікавлених суб'єктів, що реалізують повноваження у сфері управління міграціями. Аналіз

інституційної матриці управління міграційними процесами підтверджує позицію науковців стосовно того, що практичне досягнення стратегічних орієнтирів державної політики управління міграційними потребує максимальної консолідації управлінських ресурсів і чіткої координації діяльності органів державної влади, повноважних реалізовувати управлінські функції у сфері міграції. Важливо запровадити чітке розмежування функцій між різними відомствами, підвищити їх гнучкість, стійкість та спроможність, що сприятиме більш ефективній взаємодії.

В умовах дії правового режиму воєнного стану оновлення інструментів управління міграційними процесами передбачає зосередження уваги на викликах і загрозах, що виникають внаслідок міграційних (внутрішніх і зовнішніх) переміщень. Російсько-українська війна активізувала не тільки зовнішні, а й внутрішні міграційні переміщення, що спричинило зростання кількості біженців, переселенців і вимушено переміщених осіб. управління міграційними процесами в умовах дії правового режиму воєнного стану потребує розробки та реалізації ефективної державної політики управління міграційними процесами, що враховуватиме наслідки війни в Україні та сприятиме наданню необхідної підтримки переміщеним особам. Державна політика управління міграційними процесами в умовах воєнного стану потребує гнучкості, адаптивності інструментів та ефективності, відповідно до потреб та інтересів як зовнішньо, так і внутрішньо переміщених осіб. Вона повинна бути орієнтована на забезпечення суспільно-політичної стабільності, національної стійкості, соціальної інтеграції, економічної спроможності та безпеки країни. Забезпечення прав переміщених осіб, створення умов для їх повернення в Україну та ефективне управління внутрішніми переміщеннями є ключовими пріоритетами управління міграційними процесами в умовах воєнного стану.

Виклики державному управлінню внутрішньою міграцією потребують розробки спеціальних стратегій, які враховуватимуть всі аспекти даного явища, починаючи від правової та організаційної підтримки внутрішньо переміщених осіб до вироблення і реалізація довгострокової політики відновлення, інтеграції

та розвитку. Для забезпечення реалізації внутрішньої міграційної політики України необхідні суттєві зміни в алгоритмах управління внутрішньо міграційними процесами на національному та регіональному рівнях. На нашу думку, необхідно фінансово забезпечити вже ухвалені програми, спрямовані на внутрішні міграції, через більш активне залучення міжнародних донорів та міжнародних організацій. Також потребує посилення координація між різними рівнями системи публічного управління України шляхом створення Національного центру управління внутрішньою міграцією.

Стратегічні пріоритети управління міграційними процесами в перспективі повоєнного відновлення України визначаються в парадигмі реінтеграції територій України, які були звільнені від тимчасової окупації. Основою цього процесу, окрім чіткої державної політики міграційні процеси, які відновлять людський капітал цих понівечених територій України. Інституціонально-функціональні принципи публічного управління міграційним процесами під час реалізації політики реінтеграції ТОТ передбачають створення ефективної вертикалі інститутів публічного управління та здійснення управлінських процесів та звільнених територіях, відповідно до розподілу повноважень та відповідальності. На нашу думку, в процесі публічного управління міграційним процесами під час реалізації політики реінтеграції ТОТ важливе значення має відігравати спеціально с створений орган публічного управління, що координуватиме діяльність органів публічного управління на деокупованих територіях України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуалізовано план заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції АР Крим – рішення Уряду. 4 квітня 2023 р. Мінреінтеграції. URL: <https://minre.gov.ua/2023/04/04/aktualizovano-plan-zahodiv-z-realizacziyistrategiyi-deokupacziyi-ta-reintegracziyi-ar-krym-rishennya-uryadu/>
2. Бичай Р. Р. Державна міграційна політика в контексті забезпечення національної безпеки України. дис. ... д-ра філософії : 052 Політологія / Прикарп. нац. ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2023. 274 с.
3. Бурова К. Міграційна політика Європейського Союзу: проблеми сьогодення. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11251/1/Burova__268-273.pdf
4. В Міністерстві презентували План заходів, спрямованих на реалізацію деяких засад державної внутрішньої політики щодо тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. 21 Лютого 2017 р. МінТОТ. URL: <https://old.mtot.gov.ua/v-ministerstvi-prezentuvaly-plan-zahodiv-shhododeokupatsiyi-krymu/>
5. Виїзд чоловіків за кордон під заставу: в Україні можуть встановити нові правила. ТСН : веб-сайт. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/viyizd-cholovikiv-zakordon-pidzastavu-v-ukrayini-mozhut-vstanoviti-novi-pravila-2177011.html>
6. Вінокуров Я. Українські мігранти підіймають економіку Європи. Що буде з Україною без них? *Економічна правда*. 10 січня 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807/>
7. Вплив повномасштабної війни на міграцію українців: як масштаби переміщення оцінюють держава Україна та міжнародні організації. 2023. URL: <https://www.opora.ua.org/report/viyna/24523>
8. Де і як навчаються українські діти в часи війни: проблеми, пропозиції, рекомендації. Освітній омбудсмен України. URL: https://znayshov.com/News/Details/de_i_Yak_navchaiutsia_ukrainski_dity_v_chasy_vii_ny_problemy_propozytsii_rekomendatsiii
9. Декларація Міжнародної організації праці основних принципів та прав у світі

- праці. *Верховна Рада України: Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_260#Text
10. Декларація про державний суверенітет України. *Верховна Рада України: Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>
 11. Державна міграційна служба України. Статистичні дані. URL: <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/statistichni-dani.html>
 12. Державна служба зайнятості. Аналітика та статистика. URL: <https://www.dcz.gov.ua/storinka/analitika-ta-statystyka>
 13. Дзеніс О., Шарко Н. Міжнародна міграція робочої сили в сучасних умовах та її вплив на міграційну політику держави. *Економіка та суспільство.* 2022. № 37. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-20>
 14. Директива Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Direkt_ES_2001_55.pdf
 15. Дракохруст Т. В. Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної міграційної політики України. дис. ... д-ра юрид. : 12.00.07 / Західноукраїнський нац. ун-т. Тернопіль, 2021. 442 с.
 16. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод. *Верховна Рада України: Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
 17. Європейська конвенція про правовий статус трудящих мігрантів. *Верховна Рада України: Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_307
 18. Європейська соціальна хартія (переглянута). *Верховна Рада України: Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text

19. Загальна декларація прав людини. *Верховна Рада України: Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
20. Затверджено зміни до переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих – Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: minre.gov.ua/2023/05/22/zatverdzheno-zminy-do-pereliku-terytorij-na-yakyhvedutsya-velysya-bojovi-diyi-abo-tymchasovo-okupovanyh-4.
21. Іванюк У. Ретроспективний аналіз резилентності соціально-економічної системи України в умовах глобальної фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. *Економіка та суспільство*, 2021 (27). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-27-57>.
22. Імплементативне рішення Ради (ЄС) 2022/382 від 4 березня 2022 року що встановлює наявність масового напливу переміщених осіб з України у розумінні статті 5 Директиви 2001/55/ЄС та запроваджує тимчасовий захист URL:
https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Implementation_rish_Ukraine.pdf
23. Калашнікова Л. В. Вимушена міграція українців в умовах війни: виклики та пошук компромісів. *Трансформація українського суспільства в цифрову еру* : матеріали Всеукраїнського круглого столу (м. Одеса, 25 березня 2022 р.) / відп. ред. Ю. І. Шмаленко ; каф-ра соціології НУ "ОЮА". Одеса, 2022. С. 4–8
24. Капінус О. Державне регулювання внутрішньої вимушеної міграції: понятійно-категоріальний апарат. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2007. № 3. С. 17–25.
25. Кобець Ю., Мадрига Т. Державна міграційна політика України в умовах повномасштабного вторгнення. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2023. Випуск 48. С. 252–259
26. Конвенція про статус біженців. URL: https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2021/07/UNHCR70_Key_Messaging_ukr.pdf
27. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL:

- <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-ВР>
- 28.Коробка Л. Адаптація спільноти до суспільних змін унаслідок воєнного конфлікту: від переживання травми до відновлюваних зусиль та розвитку. *Науковий вісник ХДУ. Серія: Психологічні науки*. 2019. №4. С. 176–182.
 - 29.Кресіна І. О. Політика реінтеграції та її роль у державній етнонаціональній політиці України. URL: <https://repository.knuba.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c2e89171-b590-43a5->.
 - 30.Линник Т. В. Правове програмування деокупації та реінтеграції Криму в сучасних умовах. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 1. С. 137.
 - 31.Логвинова М. О. Кластеризація територіальних одиниць регіональної міграційної системи (на прикладі прикордонних регіонів Східної України). *Регіон–2019 : стратегія оптимального розвитку*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 8–9 жовтня 2020 р., Харків, 2020. С. 210–213.
 - 32.Малиновська О.А. Інституційне забезпечення міграційної політики держави: пропозиції до вдосконалення. URL : http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/111_Malynovska-2b112.pdf
 - 33.Малиновська О.А. Чи потрібна Україні державна політика у сфері внутрішньої міграції? *Стратегічні пріоритети*. 2015. № 3. С. 118-123.
 - 34.Малиновська О.А. Щодо створення консультативно-дорадчого органу з питань зовнішньої міграції: Аналітична записка. К. : НІСД, 2019. 5 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-04/zovnishnya-migratsiya.pdf>.
 - 35.Мандзій С.В. Внутрішня вимушена міграція» як правова категорія: дискусійні питання сутності та змісту. *Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2021. №. 2. С. 49-58.
 - 36.Мануїлова К.В. Інституційна система регулювання міжнародної міграції. *Правова держава*. № 39. 2019. С. 125–130
 - 37.Мельничук Л.М. Інституційне забезпечення державного управління соціальним розвитком регіонів України: проблеми та перспективи вирішення.

- Державне управління: удосконалення та розвиток.* № 9. 2016. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1000>.
38. Міграційне право України: підручник / за заг. ред. В.В. Ковальської. Херсон: ФОП Грінь Д.С., 2016. 476 с.
39. Міграційні процеси в Україні: сучасний стан і перспективи / за ред. О. В. Позняка. Умань : СПД Сочінський, 2007. 276 с.
40. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. *Верховна Рада України: Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
41. Мульська О. П. Інституціональне забезпечення державної політики управління міграційними процесами в Україні. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія: Економічні науки.* 2020. № 6 (153). С. 30-40. DOI: 10.30857/2413-0117.2020.6.4
42. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков та інші Київ, 2022. 552 с.
43. Ніколаєць К. Зовнішні міграції в умовах російсько-української війни. *Financial and credit activity problems of theory and practice.* 2023. Т. 2, № 49. С. 445–456. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.49.2023.4005>
44. Олефір В. І. Адміністративно-правове регулювання протидії нелегальної міграції та торгівлі людьми : монографія. Київ : Друкарня МВС України, 2004. 308 с.
45. Омельченко А. Адміністративно-правовий статус державної міграційної служби. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського.* Серія: юридичні науки. 2022. Том 33 (72). № 1. С. 117-120
46. Онлайн-презентація посібника корисної інформації для переселенців "Захист прав внутрішньо переміщених осіб: 2022 рік. Нові виклики — нові рішення" URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3612125-zahist-prav-vnutrisnoperemisenih-osib-2022-rik-novi-vikliki-novi-risenna.html>
47. Позиція МКІП щодо ситуації, що склалась з порушенням правил перетину

- державного кордону та повернення в країну стендап коміка Андрія Щегеля. Міністерство культури та інформаційної політики України : веб-сайт. URL: <https://mkip.gov.ua/news/8739.html>
48. Політики реінтеграції тимчасово окупованих територій України: досягнення та виклики: аналітичний звіт / А. Осипчук, А. Суслов, С. Шулімов, В. Усачова, М. Яковлев; Школи політичної аналітики НаУКМА. Київ, [б.в.]. 2021. С. 14.
49. Понад 56% ВПО не мають роботи і активно її шукають – результати опитування. *Судово-юридична газета в Україні*. URL: <https://sud.ua/>
50. Про громадянство : Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>
51. Про імміграцію : Закон України від 7 червня 2001 р. № 2491-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14#Text>
52. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 8 липня 2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>
53. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
54. Про внесення змін до плану заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя: розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 квітня 2023 р. № 288-р. *Офіційний вісник України*. 2023. № 39. Ст. 2077.
55. Про внесення змін до Порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 р. № 269. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/269-2022-%D0%BF#Text>
56. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
57. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово

- окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>
- 58.Про закордонних українців: Закон України від 4 березня 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1582-15#Text>
- 59.Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01 липня 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>
- 60.Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
- 61.Про затвердження Інструкції про примусове повернення і примусове видворення з України іноземців та осіб без громадянства: Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України від 23 квітня 2012 р. № 353/271/150. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0806-12#Text>
- 62.Про затвердження плану додаткових заходів з тимчасового розміщення громадян України, які переселяються з АРК та м. Севастополя в інші регіони України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 298-р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 29. Ст. 817.
- 63.Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя: розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2021 р. № 1171-р. *Офіційний вісник України*. 2021. № 80. Ст. 5063.
- 64.Про затвердження плану заходів, спрямованих на реалізацію деяких засад державної внутрішньої політики щодо тимчасово окупованої території АРК та м. Севастополя: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 березня 2018 р. № 218-р.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/218-2018-%D1%80#Text>
- 65.Про затвердження положення про Державну міграційну службу України. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 360. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-2014-%D0%BF>

66. Про затвердження Положення про Міністерство закордонних справ України : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. № 281. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-2016-п#Text>
67. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 р. № 57; поточна ред. – Ред. від 16.06.2023. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95- %D0%BF #Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF#Text)
68. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>
69. Про Заяву Верховної Ради України про пріоритетні напрями державної політики України в сфері деокупації, реінтеграції і відновлення Автономної Республіки Крим та міста Севастополя: Постанова Верховної Ради України від 23 серпня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3333-IX#Text>
70. Про зовнішню трудову міграцію: Закон України від 5 листопада 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19#Text>
71. Про Консультативну раду з питань деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Указ Президента України від 15.08.2022 р. № 579/2022 URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/5661.html>.
72. Про Концепцію державної міграційної політики: Указ Президента України від 30 травня 2011 р. № 622/2011. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/622/2011#Text>.
73. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543-XII. ВВР. 1993. № 44. Ст. 416; поточна ред. – Ред. від 31 березня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>
74. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
75. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>

76. Про підготовку до дій зі стабілізації та реінтеграції деокупованих територій Донецької та Луганської областей: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2023 р. № 486. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/486-2023-%D0%BF#Text>
77. Про попередній звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування можливих порушень законодавства України у сфері отримання, розподілу, транспортування, зберігання, використання за цільовим призначенням гуманітарної та іншої допомоги, а також неефективного використання державного майна, яке може бути використане для тимчасового розміщення внутрішньо переміщених осіб та забезпечення інших потреб держави : Постанова Верховної Ради України від 11.04.2023 № 3044-IX. Додаток. 160 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3044-20#n14>
78. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України : Закон України від 21 січня 1994 р. 3857-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12#Text>
79. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
80. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>
81. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя»: Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 117/2021. *Офіційний вісник України*. 2021. № 26. Ст. 1255.
82. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання : Закон України від 11 грудня 2003 р. № 1382-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15>
83. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р.

- № 482-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#Text>
84. Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 312-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text>
85. Про схвалення Стратегії інформаційної реінтеграції АРК та м. Севастополя: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 р. № 1100-р. *Офіційний вісник України*. 2019. № 12. Ст. 424.
86. Про схвалення Стратегії розвитку кримськотатарської мови на 2022-2032 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 224-р. *Офіційний вісник України*. 2022. № 26. Ст. 1443.
87. Проблема біженців в ЄС: довгострокові наслідки нового виклику. *Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва*. URL: <https://dif.org.ua/article/problema-bizhentsiv-v-es-dovgostrokovyi-naslidki-novogo-vikliku>
88. Просять посилити відповідальність: Мінкульт прокоментував заяви коміка Щегеля, який виїхав до Туреччини попри повістки. *Суспільне* : веб-сайт. URL: <https://suspilne.media/404066-minkult-prokomentuvav-zaavi-komika-segela-akij-viihavdo-tureccini-popri-povistki/>
89. Резнікова О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища. Київ : НІСД, 2022. 456 с.
90. Ржевська Н. Моделі реінтеграції окупованих територій: світовий досвід та український варіант. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2019. № 1. С. 98.
91. Скобельська О. Р. Шляхи деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій і відновлення довіри населення до держави Україна. *Нове українське право*. 2023. № 4. С. 96.
92. Смірнова Д. Д. Державна політика України у сфері протидії нелегальній міграції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. Вип. 2. С. 177–181.

93. Спортсмени, які не повернулись із-за кордону. Міністерство молоді та спорту України : веб-сайт. URL: <https://mms.gov.ua/sport/sportsmeny-iaki-perovernulys-iz-za-kordonu>
94. Ставицька А., Попович К., & Септа М. Актуальні аспекти міграційної політики України. *Галицький економічний вісник*. Т.: ТНТУ, 2023. Т. 80. № 1. С. 114–119.
95. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>
96. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода; Міжнародний документ № 984_011 від 21.03.2014. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
97. Філіпчук Л., Ломоносова Н., Сирбу О., Кабанець Ю. Вимушена міграція і війна в Україні (24 лютого — 24 березня 2022). URL : <https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/vymushena-migracziya-ta-vijna-v-ukrai%CC%88ni.docx-1.pdf>
98. Фітковський В. Міграційна політика: теорія та пратика реалізації механізмів публічного управління. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 11(13). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-11\(13\)-95-103](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-11(13)-95-103) (дата звернення: 15.06.2023).
99. Шаптала Н. К., Камінська Н. В. Державна політика України з питань тимчасово окупованих територій: проблеми концептуалізації в сучасному науковому дискурсі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 1 (23). С. 65.
100. Шевчук Т. А. До питання про нормативно-правове забезпечення діяльності щодо деокупації тимчасово окупованої території України. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама* : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 19 квіт. 2024 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України. Вінниця : ХНУВС, 2024. С. 655.

101. Шиманська К. В. Міграція людських ресурсів в умовах геоекономічних трансформацій: регіональний вимір : монографія. Житомир : ЖДТУ, 2017. 588 с.
102. Явір В. А. Реінтеграція: до проблеми визначення, суті та позиціонування у політиці України. *S.P.A.C.E.* 2017. № 6. С. 65.
103. Anderson B., Poeschel F. and Ruhs M. Rethinking labour migration: Covid-19, essential work, and systemic resilience. *Comparative Migration Studies*. 2021. Vol. 9. Is. 1. URL: <https://comparativemigrationstudies.springeropen.com/articles/10.1186/s40878-021-00252-2>
104. BBC Media Action. Жінки в Україні: З якими ключовими проблемами вони стикаються?. 2023. 11 с.
105. Bommes M., Morawska E. (eds.). International migration research: Constructions, omissions and the promises of interdisciplinary. London; N.Y.: Routledge Publ., 2016. 304 p.
106. Boucher A., Gest J. Migration studies at a crossroads: A critique of immigration regime typologies. *Migration Studies*. 2015. Vol. 3. Is. 2. P. 182–198.
107. Current migration flows from Ukraine. URL: <https://cream-migration.org/ukraine-detail.htm?article=3573>
108. DeepStateMAP. DeepStateMap. URL: deepstatemaplive/#7/50.297/34.091.
109. Forced migration and war in Ukraine. URL : <https://cedos.org.ua/en/researches/forced-migration-and-war-in-ukraine-march-24-june-10-2022/>
110. Horvath K., Amelina A. and Peters K. Re-thinking the politics of migration. On the uses and challenges of regime perspectives for migration research. *Migration Studies*. 2017. Vol. 5. Is. 3. P. 301–314.
111. Internal Displacement Report. General Population Survey. Round 14 (September – October 2023). IOM. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacementreport-general-population-survey-round-14-september-october>
112. Italian Ministry of Foreign Affairs and International Cooperation, Joint

- Communiqué between Italy and Ukraine on the Occasion of the Conference on the Reconstruction of Ukraine, 26 April 2023, <https://www.esteri.it/en/?p=100080>.
113. Izbash K. S., Polishchuk M. I. Observance of human and citizen rights and freedoms in the conditions of implementation of marital law in Ukraine. *Міжнародні безпекові студії: управлінські, економічні, технічні, правові, екологічні, інформаційні та психологічні аспекти* : колективна монографія. Тбілісі : Авіаційний Університет Грузії, 2023. С. 480–496.
 114. Jackson R. H. Quasi-states: Sovereignty, international relations, and the Third World. Cambridge University Press, 1990.
 115. Lee E. A Theory of Migration. *Demography*. 1966. № 3. P. 47–57
 116. Likić-Brborić B. Global migration governance, civil society and the paradoxes of sustainability. *Globalizations*. 2018. Vol. 15. Is. 6. P. 762–778.
 117. Lupak R., Mizyuk B., Zaychenko V., Kunytska-Iliash M., Vasylytsiv, T. Migration processes and socio-economic development: interactions and regulatory policy. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2022. Vol. 8 (1), pp. 70-88. <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.01.04>
 118. Massey D. S. Economic Development and International Migration in Comparative Perspective. *Population and Development Review*. 1988. № 14 (3). P. 383–413.
 119. Miller D. Strangers in our midst: the political philosophy of immigration. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2016. 240 p
 120. Mügge L. Bridging the qualitativequantitative divide in comparative migration studies: newspaper data, and political ethnography in mixed method research. *Comparative Migration Studies*. 2016. Vol. 4. URL: <https://comparativemigrationstudies.springeropen.com/articles/10.1186/s40878-016-0036-9>
 121. Nalyvaiko L., Chepik-Tregubenko O. Main Directions of Effective Interaction of Public Authorities and Institutes of Civil Society. Legislation of EU countries: history, shortcomings and prospects for the development: collective monograph. Frankfurt (Oder): Izdevniecība «Baltija Publishing, 2019. P. 197–214.

122. Niemets L., Lohvynova M., Suptelo O. Sociological methods in humangeographic researches: features of application. *Часопис соціально-економічної географії*. 2019. Вип. 26. С. 13–23. URL: <https://periodicals.karazin.ua/socecongeo/article/view/13597/12799>
123. Orchard P. The Contested Origins of Internal Displacement. *International Journal of Refugee Law*. 2016. № 28(2). P. 210–233.
124. Research of the economic activity of IDP women and their strategies regarding the restoration of the source of income. Prepared for Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH. 2023. 72 с.
125. Richmond Or. Peace in International Relations. Taylor & Francis Group, 2003.
126. Riemsdijk M. van, Marianne H., Heins V. New actors and contested architectures in global migration governance: continuity and change. *Third World Quarterly*. 2021. Vol. 42. Is. 1. P. 1–15
127. Rogach O. Y., Savchyn M. V., Mendzhul M. V. (Eds.). *Mekhanizm zabezpechennia prav vnutrishno peremishchenykh osib: natsionalnyi ta mizhnarodnyi aspekt* [Mechanism for ensuring the rights of internally displaced persons: National and international aspects]. TOV “Rik-U”, 2017. URL: <http://surl.li/vqrmwt>
128. Royal United Services Institute, “Project Launches to Monitor and Supervise Ukraine’s Reconstruction Funds”, in RUSI News, 13 December 2022. URL: <https://www.rusi.org/news-and-comment/rusi-news/projectlaunches-monitor-and-supervise-ukrainesreconstruction-funds>.
129. Ravenstein E. G. The Birthplace of the People and the Laws of Migration. *The Geographical Magazine*. 1876. № 3. P. 173–233.
130. Ravenstein E. G. The Laws of Migration. *Journal of the Royal Statistical Society*. 1885. № 46. P. 167–235.
131. Ruggie J.G. Territoriality and Beyond: Problematizing Modernity in International Relations. International Organization. 1993. Vol. 47. №. 1. P. 139–174
132. Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction (SIGAR), Corruption in Conflict. Lessons from the U.S. Experience in Afghanistan, September 2016.

- URL: <https://www.sigar.mil/interactive-reports/corruption-inconflict/index.html>
133. Stedman S. J. Spoiler Problems in Peace Processes. *International Security*. 1997. vol. 22. №. 2. P. 5–53.
134. Ukraine Refugee Situation. UNHCR, the UN Refugee Agency : web-site. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.228732760.514168680.1646989952-176134281.1646551413
135. UN DDR. Inter-Agency Working Group on Disarmament, Demobilization and Reintegration. (2005). DDR briefing note for senior managers on the integrated disarmament, demobilization and reintegration standards. URL: <http://unddr.org/uploads/documents/SMN-FINAL.pdf>
136. USA for UNHCR. Ukraine emergency. *USA for UNHCR*. 2024. URL: <https://www.unrefugees.org/emergencies/ukraine>
137. World Bank. Rapid Damage and Needs Assessment. February 2022 – February 2023. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099184503212328877/pdf/P1801740d1177f03c0ab180057556615497.pdf>

ДОДАТКИ

Додаток А

Напрями удосконалення матриці управління міграційними процесами в Україні

Напрями	Стратегічні завдання	Заходи
→ Інституційно-правове	➤ формування повноцінного, збалансованого та узгодженого між собою нормативно-правового тла державного управління міграційними процесами; ➤ розвиток системи стратегічного планування державної політики управління міграційними процесами	➤ прийняття закону «Про засади державного управління міграційними процесами в Україні»; ➤ прийняття постанови КМУ про створення міжвідомчих дорадчих органів з управління міграцією на всіх рівнях; ➤ прийняття закону «Про національну програму управління міграційними процесами в Україні»
→ Інституційно-організаційне:		
<i>державне</i>	➤ побудова організаційної структури управління міграційними процесами; ➤ підвищення ефективності державного регулювання міграції за кордоном; ➤ становлення системи повноцінного кількісно-якісного обліково-статистичного забезпечення політики управління міграціями населення	➤ забезпечення достатніх ресурсних можливостей і повноважень органу з управління міграційними процесами держави; ➤ розвиток інституційної та інформаційно-комунікаційної співпраці в системі органів, відповідальних за управління міграційними процесами та пов'язаними з ними наслідками; ➤ розширення функцій і завдань дипломатичних представництв України; ➤ впровадження моніторингу міграції, покращення міждержавної співпраці в сфері обліку міграції, імплементація закордонного досвіду збору даних
<i>публічне</i>	➤ включення в систему управління міграційними процесами та реалізація потенціалу суб'єктів громадянського суспільства і великого бізнесу	➤ грантова підтримка проєктів організацій з міграції, зв'язків з діаспорою, зокрема зі створення площадок комунікації і співпраці; ➤ кооперація вітчизняних та міжнародних організацій з міграції для реалізації проєктів впливу на критичні сегменти міграції (регіони, вікові, професійні та інші групи)
<i>ринкове</i>	➤ становлення збалансованої та ефективної системи елементів ринку міграційних послуг; ➤ розвиток інфраструктури ринку міграційного капіталу	➤ легалізація та ліцензування суб'єктів ринку міграційних послуг; ➤ покращення системи контролю якості міграційних послуг; ➤ децентралізація та дерегулювання надання базових міграційних послуг
→ Інституційно-психологічне	➤ формування необхідного інформаційно-психологічного середовища міграційної активності населення в країні та за кордоном	➤ грантова підтримка проєктів поінформування та пропагування переваг і загроз міграції, зайнятості та бізнесу в Україні; ➤ ініціювання та підтримка проєктів співпраці соціальних інститутів у подоланні негативних наслідків міграції